

Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
Masteropleiding Kunsteducatie

Empirisch onderzoek 2017/2018

‘De taal van de kunst in dienst van het gesprek’

Een onderzoek naar de ervaring van studenten SPH wanneer in een muzisch-agogische interventie het artistieke element meer nadruk krijgt.

Jeannet Moor en Saskia van Broekhoven
Begeleider Talita Groenendijk

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Inleiding	4
1 Hoofdvraag en onderzoeksdoel	
- Het artistieke binnen het muzisch-agogische	6
2 Onderzoeksopzet en uitvoering	
- Soort onderzoek	7
- Opzet van het onderzoek	8
3 Resultaten	
<i>I Identificatiefase</i>	
- De kracht van het artistieke in een muzisch-agogische interventie	11
- Social design en artistieke interventies	12
- Ontwikkelde module 'eenzaamheid'	13
<i>II Ontwerpfase</i>	
- Een herontwerp van de module 'eenzaamheid'	14
- Vijf artistieke elementen stimuleren de verbeelding	15
- Aanpassing van de module uit 2017	20
<i>III Testfase</i>	
3.1 (deelvraag 1) Welke interventies hebben de studenten ontworpen en in hoeverre zijn de vijf artistieke elementen daarin	
- herkenbaar?	22
- Conclusie	28
3.2 (deelvraag 2) Wat zeggen de studenten geleerd te hebben van de module?	28
- Geleerd over eenzaamheid	30
- Geleerd over het ontwerpproces	31
- Geleerd over zichzelf in de lesmodule	32
- Geleerd over groepsdynamiek, samenwerking en motivatie	33

- Conclusie	34
3.3 (deelvraag 3) In hoeverre vinden de studenten dat ze het artistieke element binnen een muzisch-agogische interventie kunnen herkennen en toepassen?	35
- Conclusie	36
3.4 (deelvraag 4) In hoeverre vinden de studenten het op artistieke wijze bespreekbaar maken van eenzaamheid zinvol?	37
- Conclusie	39
3.5 (deelvraag 5) In hoeverre denken de studenten het artistieke element in hun muzisch-agogische interventie te kunnen toepassen in het werk met hun cliënten?	39
- Conclusie	42
<i>IV Evaluatiefase en conclusie</i>	
- Deel 1 Leeropbrengsten van de studenten en een evaluatie van de module	43
- Deel 2 De meerwaarde voor de beroepspraktijk	45
- Het toepassen van het artistieke in de beroepspraktijk	46
4 Discussie en aanbevelingen	47
Referenties	49
Bijlagen	51
Bijlage 1 De inhoud van de lesmodule	
Bijlage 2 Het schema van beide dagprogramma's	
Bijlage 3 Opdrachtformulier uit de module eenzaamheid	
Bijlage 4 Checklist, voor en achterzijde	
Bijlage 5 Feedbackformulier	
Bijlage 6 Document open learner report, voor en achterzijde	
Bijlage 7 Document gesloten learner report	
Bijlage 8 Interview leidraad	
Bijlage 9 Codeboom opbrengen interviews	

Samenvatting

Aanleiding voor dit onderzoek zijn de lessen muzisch-agogisch handelen. In deze lessen leren de SPH studenten om muzisch agogische interventies te ontwerpen om verandering of verbetering te bewerkstelligen in de ontwikkeling van de cliënt. We denken dat de aandacht voor het artistieke karakter in muzisch-agogische interventie waardevol is. We zien echter in de dagelijkse praktijk de omschrijving van het muzische breed wordt geformuleerd en alles kan omvatten wat speels of expressief genoemd wordt.

In dit ontwerp onderzoek maken we gebruik van een module die juist het artistieke weer onder de aandacht brengen kan. De module is herontworpen met het doel om studenten handvatten te geven het artistieke in interventie te herkennen en benoemen. We hebben de module geëvalueerd en daarbij studenten bevraagd op hun ervaringen en of zij dit als een zinvolle aanvulling op hun onderwijs ervaren. Ook hebben we willen weten of zij deze leerstof als zinvol voor hun beroepspraktijk ervaren.

We mogen voorzichtig concluderen dat de module door de studenten positief is ontvangen. Ook de waarde voor de beroepspraktijk wordt door hen erkent. Wel blijken er praktische bezwaren die maken dat de vertaling naar het werkveld nog niet een twee drie gemaakt kunnen worden door de studenten.

We hopen met dit onderzoek een bijdrage te leveren aan het gesprek over de waarde van een kunstzinnige benadering van een interventie. Wellicht kan nader onderzoek in het werkveld van de SPH student uitkomst bieden. Dit zou kunnen bijdragen aan een praktische vertaling voor de student naar zijn eigen professionele praktijk. Hier blijkt behoefte aan te zijn bij de studenten.

Inleiding

Aan de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening (SPH) wordt het vak 'muzisch-agogisch handelen' gedoceerd. Hierin leren studenten op een creatieve, speelse of expressieve manier contact te maken met hun cliënten. Hoewel muzisch-agogisch handelen van oorsprong een sterk kunstzinnig karakter heeft, komt dit niet altijd terug in de muzisch-agogische aanpak. Het kunstzinnige aspect in het huidige onderwijs krijgt weinig aandacht. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat er nauwelijks lesmateriaal over wordt aangeboden. Docenten vinden het lastig om hier onderwijs voor te ontwikkelen. Studenten missen hierdoor handvatten om het artistieke element te gebruiken in hun muzisch-agogisch werk.

Het kunstzinnige in het muzisch agogisch handelen is van waarde voor de doelgroepen waar de SPH student mee werkt, aangezien bij deze cliënten taal vaak een belemmering vormt. Aandacht voor sfeer, verbeelding en beleving bieden ingangen tot contact met deze doelgroepen. Er wordt hiermee aanspraak gedaan op het zintuiglijke en onderbewuste in plaats van enkel het cognitieve begrip, dit kan leiden tot nieuwe inzichten.

De ervaring is dat de studenten het vaak lastig vinden om kunstzinnige middelen in te zetten. In dit onderzoek zal door middel van een ingreep in het vak muzisch-agogisch handelen het artistieke element explicieter dan gewoonlijk worden belicht.

Deze ingreep bestaat uit een module die een aanpassing is op een eerder in 2017 ontworpen module. Toen is er een start gemaakt met een aanpak waarmee we in dit onderzoek verder gaan. Deze module gaat uit van het onderwerp eenzaamheid. De kracht van de module is de focus op de kunsten. De module wordt mede door een social designer aangeboden die als maker betrokken is bij het platform 'Voor eenzaamheid'. Zij ontwerpt artistieke interventies die via de kunsten een sociaal probleem 'bespreekbaar' maken. Door het gebruiken van deze kunstzinnige benadering wordt de beleving en verbeelding op gang gebracht. Hierbij is het doel niet 'het oplossen van het probleem', maar vooral het bespreekbaar maken, beleven en verbeelden van het probleem via de kunsten. Wij denken dat de focus op de verbeelding de studenten inzicht en kennis geeft in hoe zij de werking van het artistieke kunnen gebruiken in hun interventies met hun cliënten.

Dit onderzoek wordt uitgevoerd op de deeltijd opleiding SPH aan de Hogeschool van Amsterdam. Dit is een vierjarige HBO die opleidt tot sociaal werker. De studenten gaan één dag in de week naar school en werken daarnaast in de praktijk met zeer uiteenlopende kwetsbare doelgroepen. Het werkterrein van de SPH'er is de dagelijkse leefwereld van de cliënt. Juist hier zet hij muzisch-agogische middelen in om contact te maken en het welzijn te bevorderen. De SPH'er is zeker meer een generalist dan een specialist. Hij hoeft geen specialist te zijn in disciplines als bijvoorbeeld beeldend vormgeven, drama en muziek. Wel dient hij methodische kennis te hebben voor het ontwerpen van een muzisch-agogische interventie voor cliënten en dient hij handvatten te hebben om de kwaliteit en betekenis van de interventie op waarde te kunnen schatten. De vraag is dan ook hoe een SPH'er kwaliteit kan geven aan een muzische interventie. Wij hebben ons verdiept in de opvattingen van filosofen en professionals op het gebied van muzisch-agogisch handelen om een aantal handvatten te creëren voor de SPH'er die hem helpen bij het vormgeven van een muzisch-agogische interventie. In dit herontwerp bevragen we de studenten hoe zij deze aanpak hebben ervaren en of zij een meerwaarde zien in het artistiek inzetten van de muzisch-agogische interventies voor hun eigen beroepspraktijk.

1. Hoofdvragen en onderzoeksdoel

Het artistieke binnen het muzisch-agogische

Het doel van dit onderzoek is het onderwijs van het vak muzisch-agogisch handelen te verbeteren. We veronderstellen dat kennis en toepassing van het artistieke element zinvol is bij het ontwerpen van muzisch-agogische interventies. Hiervoor voegen we aan de module eenzaamheid theorie over het artistieke en een praktische hulpmiddel toe in de vorm van een checklist. In het theoretisch deel wordt onderzocht wat de kenmerken zijn van het artistieke element in een muzisch-agogische interventie. In het praktisch deel wordt onderzocht of het gebruik van deze artistieke elementen een meerwaarde heeft voor studenten SPH bij het ontwerpen van muzisch-agogische interventies.

Het onderzoek gaat daarom uit van de volgende hoofdvraag:

Wat zijn de leeropbrengsten voor studenten SPH wanneer eenzaamheid bespreekbaar wordt gemaakt via muzisch agogische interventies met de nadruk op het artistieke en zien zij hierin een meerwaarde voor de beroepspraktijk?

Deelvragen:

- 1 Welke interventies hebben de studenten ontworpen en in hoeverre zijn de vijf artistieke elementen daarin herkenbaar?
- 2 Wat zeggen de studenten te hebben geleerd van de module?
- 3 In hoeverre vinden de studenten dat ze het artistieke element binnen een muzisch-agogische interventie kunnen herkennen en toepassen?
- 4 In hoeverre vinden studenten het op artistieke wijze bespreekbaar maken van eenzaamheid zinvol?
- 5 In hoeverre denken de studenten het artistieke element in een muzisch-agogische interventie te kunnen toepassen in het werk met hun cliënten?

2. Onderzoeksopzet en uitvoering

Soort onderzoek

Dit onderzoek is opgezet als een ontwerponderzoek en herkenbaar aan vier punten: Het is praktijk- en theoriegericht, gaat uit van een module in de onderwijspraktijk, de benadering is cyclisch, en is proces of ontwikkelingsgericht.

Praktijk en theoriegericht:

Het onderzoek is enerzijds gericht op de praktische bruikbaarheid van de lesmodule binnen de opleiding. We onderzoeken of de nieuwe module studenten meer handvatten biedt bij het ontwerpen van artistieke interventies en of dit als zinvol wordt ervaren om te gebruiken in hun beroepspraktijk. Anderzijds is het doel een bijdrage te leveren aan het bevorderen van kennis voor toepassing binnen de opleiding.

In de eerste fase van ons onderzoek ontwikkelen we theorie die nodig is om het probleem te identificeren. Tevens wordt theorie onderzocht om in de ontwerpfase handvatten voor studenten te bieden die zij in de module krijgen aangereikt. We onderzoeken of deze theorie effectief is, en of de studenten verwachten dat deze bruikbaar is in de eigen beroepspraktijk. Wij hopen met dit onderzoek een bijdrage te leveren aan de kwaliteit van het vak muzisch-agogisch handelen op de SPH opleiding.

Module in de onderwijspraktijk:

Voor dit onderzoek is een module gebruikt welke een herontwerp is van een door één van de onderzoekers eerder ontworpen module. De module is een aanpassing van de korte lesmodule 'eenzaamheid' binnen het vak muzisch-agogisch handelen. Deze lesmodule 'Bespreekbaar maken van eenzaamheid d.m.v. de kunsten' is vorig jaar ontwikkeld door Hageman en Moor (2017). Het doel hiervan was studenten te leren een muzische-agogische interventie te ontwerpen om een lastig onderwerp op kunstzinnige wijze 'bespreekbaar' te maken, door de beleving en verbeelding te vergroten. In het kader van het huidige onderzoek is de module verder ontwikkeld. Het herontwerp focust op het herkennen en toepassen van het artistieke element binnen de muzisch-agogische interventie door de SPH student.

Cyclische benadering:

Dit onderzoek zelf heeft een korte tijdspanne, maar gaat zoals aangegeven verder op een eerder ontworpen module uit 2017. Er is verder gebouwd op de evaluatie en opgedane ervaringen en de module is voor dit onderzoek hierop aangepast. In feite is dit onderzoek de

tweede ronde in de cyclus van het onderzoek naar deze module. Na afloop wordt bekeken wat de aangepaste module heeft opgeleverd.

Proces- of ontwikkelingsgericht:

Het gaat om het verbeteren van de inhoud van het vak muzisch-agogisch handelen. Het doel van het onderzoek is de kwaliteit en bruikbaarheid van het artistieke element in kaart te brengen. Wanneer blijkt dat dit een meerwaarde is voor de beroepspraktijk, kan het artistieke element een grotere plaats krijgen binnen het vak muzisch-agogisch handelen. Het onderzoek is erop gericht om het effect van de ingreep in de module te begrijpen en/of de ingreep te verbeteren voor toepassing in de praktijk. De module is herschreven om te onderzoeken of het hoe en waarom van het gebruik van artistieke element in een muzisch-agogische interventie duidelijker kan worden gemaakt naar de studenten. Hier ligt voor ons het zwaartepunt van het onderzoek naar de module.

Opzet van het onderzoek

De opzet van ons onderzoek is in navolging van de methode die Heijnen (2015) heeft toegepast onderverdeeld in vier fasen: De eerste fase is de *identificatiefase* (I). In deze fase ontwikkelen we theorie die nodig is om de problematiek van dit onderzoek te identificeren. We beschrijven hierin wat muzisch-agogisch handelen inhoudt en wat de module in 2017 behelst. Daarna volgt de *ontwerpfase* (II). Hierin hebben we de kenmerken van het artistieke benoemd met behulp van Gadamer (2010) en de koppeling gemaakt naar het vak muzisch-agogisch handelen door gebruik te maken van de theorie van Van Rosmalen (2016). In deze fase beschrijven we de herontworpen module met een toelichting op de aanpassingen. Dan volgt de *testfase* (III). In de testfase wordt de module uitgevoerd. We onderzoeken of de studenten de artistieke elementen kunnen herkennen en toepassen en of zij daadwerkelijk vinden dat het toepassen van het artistieke in hun muzisch-agogische interventie zinvol is. In deze testfase beantwoorden we de deelvragen. Tenslotte zullen we in de *evaluatiefase* (IV) de module evalueren. Het onderzoek zal worden afgerond met een conclusie op de hoofdvraag die gegeven wordt met behulp van de eerder beantwoorde deelvragen. Hieruit zullen aanbevelingen volgen voor de toekomst.

Steekproeftrekking

Het onderzoek wordt gedaan aan de deeltijd opleiding SPH in het eerste jaar. Deze groep bestaat uit ongeveer 40 studenten. De groep bestaat uit mensen tussen de 20 en 45 jaar en heeft diverse werkpraktijken, zoals bijvoorbeeld gehandicaptenzorg, psychiatrie, ouderen- en jeugdzorg.

Dataverzameling / onderzoeksinstrumenten

Om te kunnen onderzoeken of de studenten de artistieke elementen daadwerkelijk kunnen herkennen en toepassen en of zij een artistieke benadering ook als zinvol beschouwen gebruiken we verschillende onderzoeksinstrumenten.

Observaties

De observaties in dit onderzoek betreffen het moment van uitvoering van de, door de studenten, ontworpen interventies. Hier is voor gekozen omdat juist in de ontwerpen zichtbaar is of en hoe de studenten de artistieke elementen hebben toegepast.

Er zijn in totaal negen muzisch-agogische interventies ontworpen en uitgevoerd. Hiervan worden er twee uitvoerig besproken. De interventies werden roulerend en tegelijkertijd uitgevoerd. Omdat er twee onderzoekers aanwezig waren en alle interventies twee keer zijn uitgevoerd, was het mogelijk om er twee uitvoeriger te observeren. De keuze voor observatie is verder willekeurig gekozen. De overige interventies zijn globaal beschreven.

Open en gesloten learner reports

Wanneer de module is uitgevoerd wordt er data verzameld door de studenten te vragen naar hun ervaringen. Met de open learner reports geven de studenten vanuit zichzelf aan wat zij denken met de module te hebben geleerd. De opbrengst hiervan wordt bepaald door de indrukken die de student heeft opgedaan. Vervolgens vragen we met een gesloten learner report de studenten expliciet naar beoogde leeropbrengsten.

We kiezen voor een open learner report omdat de groep studenten zeer divers is. Ze hebben verschillende leeftijden en werkervaringen. In hun werkpraktijk, naast de opleiding, werken zij allen met heel diverse doelgroepen. Zij zullen daardoor vanuit verschillende perspectieven kijken naar de muzische interventies en de werking voor hun doelgroep. In een open learner report hopen we de ruimte te geven aan de respondenten aan alle mogelijke antwoorden die zij passend vinden op de vraag. Wellicht komen er antwoorden die wij als onderzoekers niet in gedachten hadden. De open learner reports geven daardoor een breder beeld dan een gesloten variant. Om concreet antwoord te krijgen in welke mate toepasbaarheid, zinvolheid of bruikbaarheid van het artistieke element in de muzische interventie wordt ervaren, gebruiken we na inname van de open vragen ook een gesloten learner report. Het in deze volgorde afnemen van de reports wordt gedaan om in de open reports de studenten onbevangen te kunnen laten antwoorden. Het voordeel van beide learner reports is dat we in korte tijd alle deelnemers kunnen bevragen.

De opbrengsten van de *open learner reports* worden verwerkt in een tabel waaruit af te lezen is welk deel van de studenten aangeven welk soort leeropbrengsten volgens hen van toepassing zijn geweest. Zo is in kaart gebracht hoeveel studenten over een bepaald onderwerp hebben geschreven. De open learner reports zijn geordend op onderwerpen als:

- Geleerd over eenzaamheid als begrip/gevoel
- Toepasbaarheid van het artistieke in de beroepspraktijk
- Geleerd over het proces van ontwerpen
- Geleerd over eigen creativiteit

De opbrengsten van de *gesloten learner reports* worden verwerkt in vijf grafieken, waarin af te lezen is welk deel van de studenten aan hebben gegeven het in welke mate wel of niet eens te zijn met genoemde opmerkingen.

De vijf onderwerpen waarover vragen zijn gesteld zijn:

- Het zelf ondergaan van een muzisch-agogische interventie als deelnemer
- De bruikbaarheid van het artistieke in een muzisch-agogische interventie
- Het herkennen van artistieke elementen in een muzisch-agogische interventie
- Het zelf ontwerpen van een muzisch-agogische interventie
- De toepasbaarheid van het artistieke in een muzisch-agogische interventie in de beroepspraktijk

Vier interviews met studenten

Na afloop van de laatste les en na het invullen van de learner reports worden de interviews afgenomen. In een interview kan dieper worden ingegaan op wat de studenten hebben ervaren dan met learner reports. Direct na de laatste bijeenkomst worden er op dezelfde dag vier interviews afgenomen van elk 30 minuten. Directe afname heeft een praktische reden, deeltijdstudenten hebben namelijk weinig mogelijkheden om op een ander moment tijd te investeren voor een interview. Daarnaast is het belangrijk om de directe ervaring nog vers in het geheugen te hebben voor een betrouwbare reflectie op de module. De keuze voor de vier studenten is willekeurig en gebaseerd op de motivatie en beschikbare tijd van de studenten. De interviews worden gebruikt om dieper te kunnen doorvragen naar motivatie en voorbeelden bij de verschillende topics. Een interview is arbeidsintensiever maar geeft meer informatie dan een vragenlijst vanwege het interactieve karakter.

De onderwerpen die in de interviews aan bod zijn gekomen zijn gelijk aan de vijf onderwerpen waarover in de gesloten learner reports is gevraagd. De opbrengsten van de interviews zijn gelabeld en vervolgens samengevoegd en inzichtelijk gemaakt in een codeboom die in vier onderdelen uiteen valt; het type client en student, de ervaring van de

module eenzaamheid, de artistieke elementen en de toepassing in de beroepspraktijk. Deze vier onderdelen zijn te zien in bijlage 8. Achteraf moet nog worden opgemerkt dat bij twee van de vier studenten een checklist aanwezig is geweest die tijdens het interview ook geraadpleegd is. Dit was niet vooropgezet.

3. Resultaten

1 Identificatiefase

In deze fase ontwikkelen we theorie die nodig is om het probleem te benoemen. In dit onderzoek ontwerpen de studenten een muzisch-agogische interventie. We onderzoeken wat de betekenis is van een muzisch-agogische interventie. De module die de grondslag is voor het herontwerp wordt beschreven en aan de hand van de literatuur onderzoeken we hoe social designers vanuit de kunst interventies plegen.

3.1 De kracht van het artistieke in een muzisch-agogische interventie

Een muzisch-agogische interventie bestaat uit twee onderdelen. De speelse, positieve benaderingswijze is kenmerkend voor het 'muzische' deel. Het 'agogische' deel houdt in dat er doelgericht en bewust gewerkt wordt aan een verandering of verbetering van het welzijn of de ontwikkeling van de cliënt. Sociaal werker en cliënt werken samen bij deze muzische activiteiten en geven de cliënt een ervaring en/of beleving die bijdraagt aan zijn veranderingsproces (Behrend & Jellema, 2015, p.56).

Voor muzisch-agogische middelen wordt gebruik gemaakt van theater, beeldend vormgeven, nieuwe media, muziek, dans of creatief schrijven. Naast deze kunstzinnige disciplines behoren sport en spel, wandelen in de natuur en het beschilderen van een meubelstuk óók tot muzisch-agogisch handelen. De sociaal werker werkt in de alledaagse leefsituatie van de cliënt. Hij gebruikt muzisch-agogische interventies bij de dagelijkse bezigheden, bijvoorbeeld een liedje zingen bij de afwas, een balletje trappen na de lunch, een taart bakken of het repareren van een fiets wordt getypeerd als muzisch-agogische interventie. In deze alledaagse bezigheden is nauwelijks sprake van het kunstzinnige. Het zijn interventies waarbij 'non-verbaal' contact wordt gemaakt met de cliënt en zij geven ontspanning en plezier. Het non-verbale biedt meer uitingsmogelijkheden voor cliënten dan enkel het gesprek. Behrend en Jellema (2015) merken daarover op dat iets tot een muzisch-agogische handeling behoort 'zolang er sprake is van het creatieve, speelse of expressieve element en het geen functionele handeling betreft'. Deze vormen van muzisch-agogisch handelen worden vaak als vanzelf toegepast door sociaal werkers. Aangezien het dichtbij de

alledaagse handeling blijft en weinig inventiviteit vraagt. Het wordt ingezet ter ontspanning of als afleiding. Wanneer echter het muzisch-agogisch interveniëren wordt ingezet met als doel om lastige problemen aan te pakken, kan juist de kunstzinnige aanpak veel opleveren. De verbeelding wordt als ingang gebruikt om contact te maken en het onderwerp te bekijken. Via de verbeelding wordt het onderbewuste aangesproken. Hierdoor kunnen de uitkomsten van deze interventies onverwachte inzichten opleveren. Er wordt minder beroep gedaan op het cognitieve denken, waardoor de inzichten als vanzelf naar boven komen. Het 'beleven' biedt een ervaring die gevoelens, fysieke sensaties en onbewuste reacties opleveren. Dit is de waarde boven een gesprek, waarbij deze ervaring alleen in gedachte zou kunnen worden opgeroepen. Juist voor mensen die moeite hebben met taal en cognitie is dit een meerwaarde. Alhoewel in de theorie over muzisch-agogisch handelen de verbeelding zeker genoemd wordt als ingang om contact te maken, blijkt het in de praktijk nauwelijks te worden toegepast.

Door de ruime interpretatie van muzisch-agogisch handelen lijkt de werking van het kunstzinnige in een muzisch-agogische interventie buiten beeld te raken. Tevens blijkt er onvoldoende kennis te zijn binnen de opleiding om onderwijs aan te bieden over de waarde van het kunstzinnige in zorgsituaties. Het is van belang dat de SPH student wordt opgeleid in het ontwerpen en aanbieden van kwalitatief hoogstaande muzisch-agogische interventies, die de verbeelding en beleving stimuleren. Zo hebben zij meer te bieden in het contact met cliënten dan enkel 'het gesprek' wanneer zij lastige onderwerpen bespreekbaar willen maken. Ook kunnen zij 'gewone' situaties omvormen tot muzisch-agogische interventies met een kunstzinnig karakter waarin de beleving en de verbeelding worden geactiveerd en de cliënt verleid wordt tot een verandering die dieper reikt dan in het dagelijkse contact. Om het ongewone te creëren is durf en eigenzinnigheid nodig van de sociaal werker. Het stijgt boven het dagelijkse werk uit. Wij denken dat studenten SPH handvatten kunnen gebruiken om op deze artistieke wijze een muzisch-agogische interventie aan te bieden.

Social design en artistieke interventies

In dit onderzoek is gefocust op de wijze waarop kunstenaars artistieke interventies ontwerpen om een sociaal probleem 'bespreekbaar' te maken. De kracht van deze werkwijze is, dat niet het oplossen van eenzaamheid centraal staat, maar via het activeren van verbeelding en beleving, de tijd wordt genomen het onderwerp op een andere manier te bekijken. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de voorbeelden van het platform voor eenzaamheid dat bestaat uit social designers (www.vooreenzaamheid.nl). Deze social designers zijn kunstenaars die artistieke interventies ontwerpen om sociale onderwerpen

aan de orde te stellen. De ontwerpen zijn interactief, wat inhoudt dat mensen actief betrokken worden bij de interventies. Zij hebben als doel een veranderingsproces op gang te brengen via het vergroten van het sociale en persoonlijke voorstellingsvermogen, bewustwording, beleving en het bieden van handreikingen voor een ander sociaal handelen (De Meere, Kroes & Huygen, 2013). Zij hebben volgens De Meere, Kroes en Huygen (2013) een andere aanpak dan sociaal werkers. De manier van aanspreken is minder doelgericht, er zit geen verplichting aan en de te behalen doelen of resultaten zijn niet vooraf vastgelegd. Er wordt echter een appèl gedaan op de verbeelding en beleving om lastige onderwerpen op een bredere wijze te bekijken. De artistieke interventie zal voor iedereen verschillende uitkomsten genereren. Daarnaast wordt van de social designer gevraagd zichzelf 'mee te nemen' in het ontwerp. Wat er op neer komt dat de social designer het sociale onderwerp, in dit geval eenzaamheid, eerst bij zichzelf onderzoekt, alvorens hij daarmee naar buiten treedt. Waardoor zijn rol in de interventie met de ander gelijkwaardig wordt.

Voor de studenten SPH is deze focus op het kunstzinnige ontwerpproces nieuw. Zij richten zich normaal gesproken tijdens muzische agogische activiteiten vooral op het probleem van de cliënt en het te behalen doel. De benadering op artistieke wijze geeft ruimte aan de beleving van de cliënt waardoor deze een ander perspectief op het probleem krijgt, welke eveneens bijdraagt aan de ontwikkeling waar de sociaal werker op aanstuurt. Tevens biedt onderzoeken van de eigen connectie met het sociale onderwerp de sociaal werker een krachtig middel voor een gelijkwaardige opstelling ten opzichte van de cliënt.

Ontwikkelde module 'eenzaamheid'

Het lesprogramma van de eerstejaars deeltijd HBO studenten aan de SPH opleiding bevat, verspreid over 10 lessen, het vak muzisch-agogische handelen. Studenten leren hier muzisch-agogische interventies voor cliënten te ontwerpen en uit te voeren. Voor dit onderzoek hebben we de module 'eenzaamheid' uit 2017 herontworpen en gebruikt voor dit lesprogramma. Het bestaat uit 2 bijeenkomsten van 2,5 uur.

Ontwerp 2017

In de in 2017 ontwikkelde module leren de studenten zelf een concept te ontwerpen voor een muzisch-agogische interventie, met voorbeelden van deze professionele kunstenaars/social designers, om een lastig onderwerp op kunstzinnige wijze 'bespreekbaar' te maken. Zij werken hierin met kunstzinnige middelen. In de module wordt theoretische onderbouwing gegeven over eenzaamheid en worden voorbeelden gegeven van artistieke interventies van kunstenaars om eenzaamheid bespreekbaar te maken. Vervolgens biedt de

module de studenten twee kunstzinnige workshops aan als voorbeeld. Daarna gaan de studenten zelf aan de slag met ontwerpen. De ontworpen interventies worden getest met medestudenten. De studenten leren tijdens de lesmodule, hoe zij met behulp van artistieke middelen aandacht kunnen vestigen op belangrijke thema's in het leven van hun cliënten. Er wordt gewerkt met het thema 'eenzaamheid', een actueel thema dat op dit moment veel aandacht krijgt in de maatschappij en in het leven van veel cliënten dagelijks aanwezig is. In de lesmodule wordt de studenten gevraagd in groepjes een ontwerp te maken voor een muzisch-agogische interventie. De opdracht luidt als volgt:

'Ontwerp met artistieke middelen een muzisch-agogische interventie waardoor eenzaamheid 'bespreekbaar' wordt gemaakt en voer de interventie uit met medestudenten.'

Uit de evaluatie van de module 'eenzaamheid' van vorig jaar bleken de uiteindelijke ontwerpen en de presentaties rommelig. De artistieke vorm was minimaal. De studenten waren vooral gericht op de inhoud, waardoor in de uitwerking van de interventies nauwelijks aandacht was voor de vormgeving van de interventie, het speelse element en de rust en ruimte in het contact met de deelnemers. Tevens bleek dat de studenten bij het ontwerpen geneigd waren doelgericht te zoeken naar het oplossen van het probleem, in plaats van ruimte scheppen voor het bespreekbaar maken. Tijdens het ontwerpen bleven ze veelal bij hun eerste ideeën. Onze veronderstelling is dat ze te weinig inzicht hadden in wat een interventie artistiek maakt en geen houvast hadden om artistieke elementen toe te passen en te testen in hun ontwerp. In het herontwerp wordt meer aandacht gegeven aan het 'artistieke' van een muzisch agogische interventies. Dit doen we door de kenmerken van het artistieke in kaart te brengen en deze vijf artistieke elementen te verwerken in de lessen van de herontworpen module.

II Ontwerpfase

Het vormgeven van het herontwerp van de module eenzaamheid.

Een herontwerp van de module 'eenzaamheid'

Wat het artistieke kenmerkt en bruikbaar maakt voor de student SPH wordt duidelijk in de volgende paragraaf. Hier worden vijf artistieke elementen beschreven en toegelicht. Deze elementen hebben we gekozen om een beter begrip te krijgen van wat het artistieke kan zijn. Ze zijn met name gebaseerd op teksten van de filosoof Gadamer (2010). In zijn essay 'Het schone' gebruikt hij begrippen als spel, symbool en feest om de kracht van een kunstwerk te beschrijven. Ook 'het ongewone' als kenmerk van een kunstwerk en de betekenis van

schoonheid wordt door Gadamer beschreven in 'Het schone', dit beschrijft hij tevens in zijn essay 'Waarheid en methode' (Gadamer, 2014). De beschrijvingen die Gadamer in deze teksten gebruikt om de werking van een kunstwerk te begrijpen heeft ons geholpen om tot de volgende vijf artistieke elementen te komen; spel, feest, het ongewone, symbool en schoonheid. Daarnaast maken we onder andere gebruik van het boek 'muzische professionalisering' van Van Rosmalen (2016), waarin hij de kracht van muzische interventies beschrijft.

Van Rosmalen is lector aan de Hogeschool voor Kunsten Utrecht. Hij licht de waarde van 'het muzische' toe in 'professionele settings', waaronder de zorg. Hij noemt kenmerken die een muzische interventie krachtig maken en zet deze af tegen het gewone dagelijkse communiceren. Hij spreekt hierbij professionals aan om met eigenzinnigheid grenzen van hun eigen professie op te zoeken en nieuwe vormen van vakmanschap te gebruiken met het doel zin, verdieping en plezier te creëren in hun werk. Het stijgt boven het 'normale' uit van afgestemd werken en protocollen. De professional in de zorg kan hieruit de waarde van het 'muzische perspectief' herkennen en begrijpen. Waar Van Rosmalen zich richt op diverse 'muzische' kenmerken, hebben wij ons specifiek gericht op 'artistieke' kenmerken ontleend aan Gadamer (2010). Mogelijk omdat Van Rosmalen zich ook voor een deel beroept op Gadamer sluiten de door ons gekozen artistieke kenmerken goed aan op zijn gedachtengoed.

We hebben de kenmerken van het kunstzinnige teruggebracht tot vijf elementen, die we in dit onderzoek de 'artistieke elementen' noemen en bekijken ze vanuit het perspectief van een muzisch-agogische interventie. Wij onderzoeken of deze elementen de sociaal werker handvatten en legitimatie geeft om, binnen de vaste patronen van de werksetting, op een meer artistieke wijze te werken met muzisch-agogische interventies.

Vijf artistieke elementen stimuleren de verbeelding

Zoals hierboven beschreven zijn de vijf artistieke elementen gebaseerd op de theorie van Gadamer (2010, 2014) en Van Rosmalen (2016) de volgende; het spel, het ongewone, schoonheid, viering, symboliek. We zullen deze elementen toelichten en verduidelijken door deze te verbinden aan een voorbeeld uit de muzisch-agogische praktijk. Van Rosmalen (2016) beargumenteert het belang en de meerwaarde van het kunstzinnige om de verbeelding te versterken. Hij benadrukt dat beleving en verbeelding sterker worden als de lichamelijke en materiële aspecten meer aandacht krijgen. Het fysieke aspect geeft ruimte aan vormen van reflectie waarin de taal niet het hoogste woord heeft. Dit zien we terug in de

vijf artistieke elementen. Tevens zien we bij meerdere artistieke elementen ‘buiten het alledaagse staan’ terugkomen, het is zowel aan de orde bij spel, viering en het ongewone. Gadamer (2010) benadrukt in zijn essay het belang hiervan. Het creëert ruimte om uit het dagelijkse denken en handelen te stappen. Het helpt om op een andere wijze dan gebruikelijk op de dagelijkse situatie te kunnen reflecteren.

De vijf artistieke elementen vallen dus in betekenis vaak samen, lopen in elkaar over of versterken elkaar. Ze worden hier afzonderlijk beschreven om ze zo duidelijk mogelijk te kunnen toelichten. Uit de beschrijvingen zal duidelijk worden dat de elementen voortdurend in elkaar over lopen. Het toepassen van één enkel element maakt een handeling nog niet persé artistiek. De combinatie van verschillende elementen doet dat wel, de artistieke werking wordt sterker wanneer er meerdere elementen worden toegepast. Het gaat er dus niet om dat alle vijf de elementen aanwezig zijn. Wel kun je zeggen; hoe meer elementen in de interventie zijn gebruikt, hoe sterker de verbeelding en beleving zal worden gestimuleerd.

1. *Het spel*

Spel als artistiek element wordt gekenmerkt door de speelse houding. Van belang is dat het geen inspanning of druk op initiatief vraagt, het gaat als vanzelf. Dit ontstaat door de vorm, de regels en orde die een spel kenmerken. Dit maakt dat de ervaring plezier en positiviteit oplevert. Door inspanning of juist ontspanning in het spel, heeft het de functie van spanningsregulatie (Van Rosmalen, 2012). Mensen die veel stress ervaren door problemen of belemmeringen zijn gebaat bij een speelse manier van werken, zij kunnen hun stress ontladen of zich juist opladen door positieve ervaringen. Via bijvoorbeeld het spel van muziek of theater maken kan de aandacht verlegd worden van nare ervaringen. Of kan een moeilijk onderwerp juist op speelse wijze onder de aandacht gebracht worden. Het element spel staat voor ‘even buiten de dagelijkse werkelijkheid staan’. Handelingen zijn als een oefening voor het ‘echte’ leven, maar maken er geen onderdeel van uit. Het is maar ‘gespeeld’. Net als bij het element ‘viering’ staat spel los van de alledaagse besommeringen (Gadamer, 2010). Het ‘buiten de dagelijkse werkelijkheid staan’ geeft ruimte tot reflectief gedrag.

Zo bestaat er bijvoorbeeld een bordspel met kaartjes waarbij rouw- en verlieservaringen onderzocht worden. Dit levert ontspanning op en kan daardoor als bevrijdend ervaren worden (Van Rosmalen, 2016).

2. Feest, viering

Het vieren van een feest staat buiten de alledaagse. Er wordt samen tijd genomen om stil te staan. Bijvoorbeeld bij een belangrijke overgangen in een leven, zoals geboorte, dood of huwelijk. Dit soort feestelijkheden worden vaak gemeenschappelijk gevierd met behulp van kunstzinnige vormen als muziek, dans, bijzondere aankleding. Rituele handelingen in een situatie met feestelijke en/of symbolische aankleding stimuleert de beleving. Door de afbakening in tijd plaats en volgorde ontstaat de rituele handeling, zorgvuldig opeenvolgende stappen bieden rust en tijd voor bezinning. Vieringen worden ook gebruikt ter ontspanning of plezier. Volgens Van Rosmalen (2012) wordt er vaak een bijzondere werkelijkheid op de voorgrond gezet en het gewone leven wordt even niet besproken. Het vieren van Kerstmis bijvoorbeeld, is hiervan een voorbeeld. Gadamer (2010) focust met feest op een bijzondere tijd. Deze staat los van het hier en nu en heeft zijn eigen beleving. Daarmee ben je even buiten de werkelijkheid geplaatst. Het buiten de tijd staan geeft ruimte voor reflectie.

Een kunstenaar die het element feest/viering inzet is Ida van der Lee. Zij creëert eigentijdse rituelen en zet hierbij een bijzondere werkelijkheid op de voorgrond. Met haar kunstproject 'Allerzielen Alom' vraagt ze kunstenaars interactieve herdenkingsrituelen vorm te geven op begraafplaatsen tijdens allerzielen. Door de de stappen die genomen worden bij het gezamenlijk herdenken van geliefden, is er sprake van een feest of viering. De prachtig verlichte begraafplaats maakt dat de rauwe kant van het verdriet wordt verzacht. De schoonheid van de plek en de symboliek biedt tevens troost, waarbij feest/viering hier gekoppeld is aan het element schoonheid en symboliek.

3. Het ongewone

Een muzisch-agogische interventie is een afgebakende activiteit buiten het alledaagse. Juist omdat deze activiteit buiten de dagelijkse gangbare handelingen staat spreken we van 'het ongewone'. Gadamer (2010) benoemt dit 'buiten het alledaagse' in zijn essay ook, zowel bij feest als spel. Het ongewone heeft een functie. In een ongewone situatie worden mensen een beetje ontregeld, het verhoogt het bewustzijn en daagt mensen uit om anders te kijken. De ongewone situatie zet aan tot nadenken, reflectie of vrolijkheid. De afbakening, met een begin en een einde van een ervaring, is essentieel om het 'ongewone' op te roepen, zoals genoemd ook een kenmerk van viering. De begrenzing legitimeert ander gedrag. Vaak is het ongewone gekoppeld aan feest of spel. Alleen op dagen van carnaval bijvoorbeeld, is het gelegitimeerd om verkleed dansend en zingend de straat op te gaan. Of alleen tijdens een tikspel in de klas is het toegestaan om ineens op de stoelen te gaan staan.

Een voorbeeld hiervan is wanneer een rapper komt dansen met dementerende ouderen. Door gescheiden leefwerelden van deze groepen, is een ontmoeting bijzonder, of ongewoon te noemen. Het doorbreken van dit oordeel geeft lucht en ontregelt de boel. Ineens gaat bewegen als vanzelf en doet iedereen mee. Een ander voorbeeld: Dak- en thuisloze jongeren presenteren hun zelfontworpen kleding tijdens een modeshow. Deze ongewone setting maakt dat ze in de spotlights gaan staan. Terwijl ze zich 'normaal gesproken' graag onzichtbaar maken voor anderen. Gadamer (2014) heeft het in dit verband over 'zelfvergetelheid', door ergens in op te kunnen gaan en ons over te geven kunnen we het vreemde toelaten en loskomen van het gewone doen. Het ongewone biedt een nieuwe ervaring of een andere kijk op situaties.

De ruimte waar de interventie plaatsvindt kan ook uitnodigen tot het ongewone. Van Rosmalen (2012) spreekt over de 'vrijplaats', waar men los kan komen van de dagelijkse dwingende activiteiten om te overleven. Een kenmerk van de vrijplaats is dat men werkelijkheden betreedt waar andere normen en waarden gelden en die men in de alledaagse werkelijkheid minder tegenkomt. Bijvoorbeeld in een lied of een toneelscène kan iemand zich anders tonen dan in de dagelijkse werkelijkheid. In een theaterzaal met decors, rommel en kostuums zullen mensen eerder geïnspireerd zijn om iets nieuws te scheppen. Dit betekent tevens dat ruimtes en situaties die teveel ingericht zijn vanuit het functionele, niet uitdagen tot experimenteel- of ander gedrag.

4. Symboliek

In het vormelement dat toegepast wordt bij een viering zit vaak symboliek verborgen. Kunst maakt gebruik van een taal in symbolen. Of zoals Gadamer het stelt, een kunstwerk zélf kun je zien als symbool. Het toont iets, maar tegelijkertijd is het ook een stukje van dat wát het toont (Gadamer, 2010). Het is tastbaar, maar tegelijkertijd staat het voor iets wat onzichtbaar is. In muziek, dans, beeldend werk of theater wordt gebruik gemaakt van beeld, de symbooltaal raakt het onderbewuste. De verborgen symboliek kun je ervaren of er bewust naar op zoek gaan tijdens de beleving van een muzische interventie. Niet alles hoeft met woorden benoemd te worden, de kracht zit vaak in de beleving (Van Rosmalen, 2016).

Een voorbeeld van een sociaal kunstproject van Annelieke Bezemer. Zij maakt onderdeel uit van de sociale onderneming 'Makers Unite'. Bezemer laat nieuwkomers in Nederland tassen en hoesjes maken van reddingsvesten die zijn achtergebleven op de Griekse kusten. Het materiaal staat symbool voor de zware reis, maar de arbeid leidt tot vriendschappen en werk. 'De reddingsvesten bieden letterlijk gespreksstof en daar komen hele mooie dingen uit', zegt Bezemer (Metro, 2017).

5. Schoonheid

Van Rosmalen (2016) benoemt de kracht van de vorm. Door een specifieke vorm te gebruiken, neemt de beleving toe. De versiering, het mooi maken heeft een functie. Het creëren van een andere sfeer of aankleding maakt dat de situatie boven het alledaagse uitstijgt en er ruimte komt voor ander gedrag. Schoonheid heeft een ordening in zich, het Schone is aantrekkelijk. De zintuigen worden hier aangesproken. De ervaring van het Schone en in het bijzonder van het Schone in de kunst is het bezweren van een mogelijke orde van van heelheid (Gadamer, 2010). Voor Gadamer (2010) heeft kunst altijd een helende werking op mensen. Het brengt ze dicht bij de heelheid en maakt het leven helder en lichter. De 'vormgeving' en de 'esthetiek' kunnen houvast en troost bieden bij zaken die emotioneel of onbegrijpelijk zijn. Het blijkt louterend te werken, wat betekent gereinigd worden van negatieve gevoelens die ons welzijn belemmeren (Hermsen, 2017).

Een voorbeeld waarin de schoonheid van een kunstwerk kan leiden tot het uiten van verdrongen emoties is de reactie van een toeschouwer op het werk van Martha Graham's *Lamentation*. Graham vertelt in een interview (Marques, 2007) over een moeder waarmee ze na afloop van haar dans in contact kwam. Zij verloor haar kind na een ongeluk met een truck. Zij was lang niet in staat tot het uiten van haar emoties. Pas toen zij 'Lamentation' zag, een door Graham vormgegeven stilering van rouw, kon zij door de beleving van de schoonheid eindelijk haar eigen emoties toelaten en voor het eerst sinds het ongeluk was zij in staat te huilen om het verlies van haar zoon.

Met behulp van de elementen 'spel, het ongewone, viering, symboliek en schoonheid hebben we gepoogd inzichtelijk te maken op welke manier het artistieke een plaats heeft in een muzisch-agogische interventie en ook welke rol het hierin heeft. Het is daarom van belang voor de student-hulpverlener het artistieke element van de muzisch-agogische interventie juist te kunnen duiden bij het ontwerpen ervan.

Aanpassing van de module uit 2017

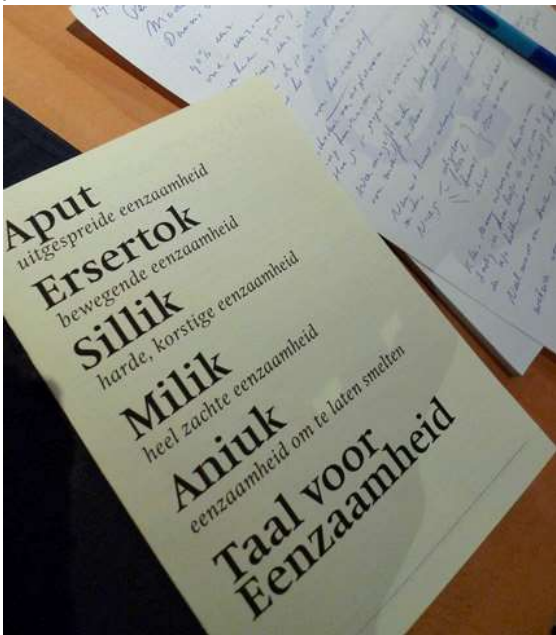
Bij het herontwerp van de module willen we studenten handvatten bieden bij het vormgeven van het artistieke aspect in hun interventie. In dit herontwerp wordt het 'artistieke' daarom expliciet benoemd. In de aanpassing worden de kenmerken van het kunstzinnige in vijf artistieke elementen aangeboden; spel, het ongewone, schoonheid, viering en symboliek. Die de studenten handvatten moeten bieden om tijdens het zelf vormgeven van een muzisch-agogische interventie beter inzicht krijgt in de waarde van het artistieke binnen de interventie.

De nieuwe lesmodule voegen we theorie en praktische leermiddelen toe van de artistieke elementen en bieden voorbeelden van kunstenaars. De aangeboden workshops worden gezamenlijk besproken op herkenning van de artistieke kenmerken. Wanneer de studenten vervolgens in groepjes een muzisch-agogische interventie ontwerpen en aanbieden aan medestudenten, bieden we de studenten een checklist (zie bijlage 4) met daarop de vijf artistieke kenmerken. De ontworpen interventies zullen getest worden bij medestudenten. En er zal geëvalueerd worden op onder andere, de inzetbaarheid van de artistieke elementen in de beroepspraktijk.

Het doel hiervan is de studenten enerzijds bewust te maken van de keuzemogelijkheden op artistiek gebied en anderzijds handvatten te bieden om hun eigen ontwerp een hogere artistieke kwaliteit te geven. Door de ingreep van de checklist hopen we hen te stimuleren hun keuze meer bewust te laten maken. We verwachten dat deze aanpassing de studenten meer handvatten zal bieden bij de vormgeving van een muzisch-agogische interventie. En de benadering meer ruimte laat voor het bespreekbaar maken, waarbij er minder de nadruk zal liggen op het enkel oplossen van een specifiek probleem.

Inhoud van de module

Om een beeld te geven van de opzet van de module volgt hieronder in schema 1 kort de opzet van de beide lessen. Voor het volledig programma verwijzen we naar bijlage 1 en 2.

BIJEENKOMST 1		15 februari
Welkom en introductie		
Klassikale instructie met theorie over eenzaamheid		
Actieve spelvorm - Taal Voor Eenzaamheid <i>Participerende workshop door ontwerper/kunstenaar Madeline Hageman. Zij neemt de studenten mee in het creëren van nieuwe woorden voor eenzaamheid gebaseerd op een persoonlijke situatie van eenzaamheid. Dit vanuit het idee dat als er meer woorden zijn, er genuanceerder over eenzaamheid gesproken kan worden. Het doel is de studenten mee te nemen in een creatief proces.</i>		Actieve spelvorm – Rituelen Voor Eenzaamheid <i>Participerende workshop door drama/ theater docent Jeannet Moor. Studenten zijn vooraf uitgenodigd een eenzaam voorwerp mee te nemen. Na uitwisseling van de verhalen rondom het 'eenzame voorwerp' in aan een mooi gedekte tafel met thee en koek, maken de studenten voor elkaar een gedicht over het eenzame voorwerp. Zij schenken het gedicht aan de ander door het voor te lezen. Daarna wordt het voorwerp met gedicht op de foto gezet en krijgt iedere student de foto als bijzondere herinnering. Zo worden studenten meegenomen in het creëren van nieuwe rituelen. Het doel is bewustwording van de waarde of van aandacht voor een 'vergeten' aspect in je leven. Door van 'niets' (het eenzame voorwerp) 'iets' te maken kan er een bijzonder gesprek ontstaan en een vergeten situatie in een ander licht komen te staan.</i>
		
Groepssamenstelling: 20 studenten. Werkwijze: Het inzetten van artistieke middelen waardoor studenten meegenomen worden in een ontwerpproces		Groepssamenstelling: 20 studenten. Werkwijze: Het inzetten van artistieke middelen waardoor studenten meegenomen worden in een ontwerpproces.
Terugblikken op voorbeelden van kunstenaars en de workshops, na afloop bespreken op vormgeving, inhoud en de artistieke elementen.		
Studenten starten ontwerpfase		

Schema 1. Opzet van de module lesdag 1

BIJEENKOMST 2		22 februari
Introductie en terugblikken op de theorie		
Definitieve keuze voor de vorm van het ontwerp verder vormgeven		
Uitvoering van de artistieke interventie voor/met deelnemers		
Uitvoeren van de artistieke interventie met deelnemers (klasgenoten)*		Bijwonen/ondergaan van de artistieke interventie als deelnemer*
Feedback geven aan de hand van feedback formulier (bijlage 5)		Feedback geven aan de hand van feedback formulier (bijlage 5)
Uitvoeren van de artistieke interventie na verwerking feedback		Bijwonen/ondergaan van de artistieke interventie als deelnemer
Groepssamenstelling: 4 studenten bieden aan en 4 zijn deelnemer * via een rouleersysteem is iedereen zowel deelnemer als uitvoerder. Als deelnemer maken de studenten twee verschillende interventies mee. Alle groepen voeren tweemaal hun interventie uit (voor en na feedbackmoment).		
Klassikale afsluiting van de module		

Schema 2. Opzet van de module lesdag 2

III Testfase

Uitvoering van het herontwerp en verzamelen van informatie voor het beantwoorden van de deelvragen.

3.1 'Welke interventies hebben de studenten ontworpen en in hoeverre zijn de vijf artistieke elementen daarin herkenbaar?'

In deze paragraaf worden de interventies van de studenten beschreven. Twee interventies worden uitvoerig en zeven kort beschreven. In de twee uitvoeriger beschreven interventies zien we een verschil in het gebruik van het aantal artistieke elementen. Bij een van de interventies worden alle vijf de elementen gebruikt, de andere gebruikt drie elementen. We bespreken het verschil in aanpak en uitwerking van de interventies. Aan de hand hiervan zal deelvraag één worden beantwoord.

Interventies ontworpen door de studenten

1. Blonde pruik	Een humoristisch toneelstuk getoond over 'onbewuste' uitsluiting van mensen, vervolgd door een nagesprek.
2. Stoelendans	Een stoelendans met een theatraal einde. Het publiek doet mee met een stoelendans, waarbij een enkele deelnemer eindeloos rondjes blijft lopen op onheilspellende muziek, hierop volgt een nagesprek.
3. Quiz	Twee quizmasters stellen vragen rond het thema eenzaamheid, met emoticons werd het gevoel erbij verwoord. Zie ook afbeelding 1.
4. Ballans	Een balspel met verschillende spelregels om op speelse wijze het onderwerp eenzaamheid te sprake te brengen. Er wordt bij elke worp over eenzaamheid gevraagd, het spel wordt zo snel gespeeld dat lang nadenken niet mogelijk is. Als je niet wilt antwoorden mag je passen. Zie ook afbeelding 2.
5. Beide kanten van de bal	Zie uitgebreide beschrijving hieronder. Zie ook afbeelding 4.
6. Weet je nog?	In een vrolijk aangeklede setting met palmbomen en felle kleuren worden briefjes getrokken met uiteenlopende onderwerpen waar de aanwezigen over mogen vertellen en op deze wijze uitgenodigd worden persoonlijk te worden. Eenzaamheid is een van de onderwerpen, door het open vertellen, spreekt men opener over dit thema in hun leven.
7. Nobody's watching	Aan een tafel met lettersteentjes erop worden mensen uitgenodigd te associëren op gewoontes en strategieën die zij inzetten wanneer zij zich eenzaam voelen. Zij maken woorden bij diverse onderwerpen als, eten, muziek, natuur en leggen uit welke gewoontes zij hierbij hebben. Zie ook afbeelding 3.
8. In het donker gezien	Zie uitgebreide beschrijving hieronder. Zie ook afbeelding 5.
9. Speeddating	Deze interventie heeft de vorm van een speeddate met tafeltjes door de ruimte. Via vragen die op kaartjes stonden kwam het gesprek op gang. Enerzijds om eenzaamheid te bespreken met elkaar en anderzijds te zoeken naar manieren om er mee om te gaan. De speeddate had als doel matches te maken tussen mensen om samen leuke dingen te gaan doen.

Schema 3. Een overzicht van de ontwerpen van de studenten uit de module

Afbeelding 1. Moment uit de interventie Quiz

Afbeelding 2. Moment uit de interventie Ballans

Afbeelding 3. Nobody's watching

Afbeelding 4. Beide kanten van de bal

Afbeelding 5. Detail uit de interventie 'In het donker gezien'

Omschrijving van de interventie 'In Het Donker Gezien' (afbeelding 5)

De deelnemers betreden via een gordijn een donkere kleine ruimte. In deze ruimte bevindt zich een spiegelwand. Drie deelnemers worden gevraagd plaats te nemen voor de spiegelwand. Ieder van hen ontvangt een kleine zaklantaarn. In het donker begint iemand met het voorlezen van een tekst. Het is een gedicht afgewisseld met vragen. De vragen hebben telkens betrekking op de eigen eenzaamheid van de deelnemer. De deelnemers antwoorden hierop met het wel of niet knipperen van hun zaklantaarn. Zij zien elkaars lantaarn aan en uitgaan in de spiegel. Terwijl het gedicht wordt voorgedragen typt de lezer op een ouderwetse typemachine. Zij is uitgelicht door een schemerlampje. De deelnemers reageren op de stem en horen het tikken van de typemachine. Na afloop worden de ervaringen van alle deelnemers samen uitgewisseld.

Gebruik van artistieke middelen in de interventie 'In het donker gezien'

De studenten hebben deze interventie op een theatrale wijze vormgegeven. Ze hebben nagedacht over de ruimte, belichting, geluid en inscenering. Ze hebben een opslagruimte voor kostuums omgebouwd tot kleine intieme plek. De zaklampen geven een specifieke belichting die tevens een rol heeft in het 'gesprek'. In de weinig verlichte ruimte is meer aandacht voor het geluid. Dit bestaat uit het uitspreken van een gedicht en het tikken op de machine, maar ook het aan en uitklikken van de zaklamp. Door deze aanpak ontstond er een bepaalde beleving bij de deelnemer.

Analyse van het gebruik van artistieke elementen

De aanwezige artistieke elementen die zijn waargenomen zijn het ongewone, viering, spel, symboliek en schoonheid. Het ongewone viel als eerste op: De deelnemers werden naar een ruimte achter een gordijn gebracht. Normaal een opslagruimte, maar voor nu een klein theater waar nauwelijks licht was. Bij de interventie werd een bijzondere werkelijkheid op de voorgrond gezet, met een begin, opbouw en einde. Tevens kregen de deelnemers rollen toebedeeld. Alle kenmerken van viering/feest waren hierdoor aanwezig. Het element spel zit in de regels en de speelse manier van vragen beantwoorden. De rol bepaalt dat er in de situatie een bepaalde handeling van je verwacht wordt. De symboliek was aanwezig in de spiegel en het duister waarmee je met jezelf en de anderen werd geconfronteerd. Het leek een metafoor voor het in het licht zetten van een persoonlijk taboe. Dit alles in een duidelijk theatrale vorm, waarbij licht, opstelling, geluid (tikken van de machine en het horen van een gedicht) en aankleding samen het element schoonheid vertegenwoordigen. We kunnen daarom concluderen dat alle vijf de elementen aanwezig zijn.

Omschrijving van de interventie 'Beide kanten van de bal' (afbeelding 6)

In een versierde ruimte met slingers en ballonnen worden deelnemers opgesteld in een kring. In deze kring worden twee ballen overgegooid tussen de deelnemers. Eén gele en één rode bal. Deelnemers worden gevraagd bij het vangen van de rode bal om negatieve kanten van eenzaamheid op te schrijven. Bij het vangen van de gele bal wordt gevraagd om positieve kanten van eenzaamheid op de bal te zetten. Tussen het overgooien door worden vragen gesteld aan de deelnemers over eenzaamheid.

Gebruik van artistieke middelen in de interventie 'Beide kanten van de bal'

De basis van de interventie is het contact maken met een object, de bal. Het spel is een middel om te komen tot een gesprek. Deze vorm maakt dat het gesprek op een andere wijze verloopt. Door het snel overgooien van de bal is er weinig ruimte tot nadenken en wordt een directe reactie geactiveerd. De versierde ruimte heeft verder geen invloed op het verloop van het spel.

Analyse van het gebruik van artistieke elementen

Er zijn vier artistieke elementen waargenomen. Het meest aanwezige element is het spel. Het spel biedt ontspanning en er is een afbakening in tijd, een begin en een einde, zoals bij ieder spel. Naast deze afbakening in tijd wordt er ook stilgestaan bij iets, namelijk bij eenzaamheid. Wat in verschillende handelingen en stappen aandacht krijgt. Hier zien we 'viering van het onderwerp eenzaamheid' terug. Het ongewone hierbij is dat het onderwerp eenzaamheid is toegevoegd aan het spel. Het relatief lastige onderwerp wordt op een vrolijke actieve manier aangesneden. De symboliek is terug te vinden in de betekenis van het spel; Eenzaamheid heeft niet alleen een negatieve kant, maar ook een positieve kant, gesymboliseerd door de rode en gele bal. De titel versterkt dit. De kans op een gele bal is net zo groot als op een rode bal. Als in het leven zelf. En, de interventie laat zien dat het er ook om gaat hoe je de eenzaamheid benaderd. De interventie vraagt: Wat vind jij van eenzaamheid? We constateren hiermee dat er vier artistieke elementen zijn gebruikt: het ongewone, viering, spel en symboliek.

Schoonheid is een element dat geen aandacht heeft gekregen. De vorm die is gebruikt blijft met name een spelvorm. Het ophangen van slingers lijkt misschien feestelijk, maar doordat er verder geen verbinding is met de inhoud, heeft dit geen toegevoegde waarde.

Inventarisatie artistieke elementen in alle interventies

interventie	artistieke elementen zijn aanwezig	totaal	artistieke beleving
1. Blonde Pruik	spel, ongewoon, feest/viering, symboliek, schoonheid	5	wel
2. Stoelendans	spel, ongewoon, feest/viering, symboliek, schoonheid	5	wel
3. Quiz	spel, ongewoon	3	nee
4. Ballans	spel, ongewoon	2	nee
5. Beide kanten van de bal	spel, ongewoon, feest/viering, symboliek	4	ja
6. Weet je nog?	spel, ongewoon, feest/viering	3	ja/nee
7. Nobody's watching	spel, ongewoon,	3	nee
8. In het donker gezien	spel, ongewoon, feest/viering, symboliek, schoonheid	5	ja
9. Speeddating	spel, ongewoon	3	nee

tabel 2 inventarisatie artistieke elementen in de interventies

Gebruikte artistieke elementen in de gemaakte interventies

Uit de observaties blijkt dat het element spel en ongewoon in elke interventie zijn gebruikt. Kenmerk van het ongewone is dat het buiten de dagelijkse werkelijkheid staat en enigszins ontregelend werkt, dit geldt voor alle interventies. Bijvoorbeeld; in veel gevallen wordt het lastige onderwerp op een vrolijke manier aangesneden. Bij het element spel is sprake van een speelse en positieve houding en is gebonden aan regels, die orde scheppen. We zien dat studenten geneigd zijn hier snel voor te kiezen. Dit is in interventie 2,3,4,5,6,7 en 9 het geval. In interventie 1 en 8 is spel op een andere manier aanwezig. In de interventie 'blonde pruik'(1) en in 'in het donker gezien' (8) wordt spel op de wijze van 'naspelen' gebruikt. In interventie 1 wordt er een 'toneelstukje' opgevoerd. in interventie 2, zou je kunnen spreken van een performance-achtige setting. Bij de manier waarop spel is ingezet wordt beroep gedaan op het reflectief vermogen. Door inleving en empathie worden gedachten opgeroepen waardoor het reflectie oproept.

Schoonheid is een element dat drie keer voorkomt in de negen interventies. Het lijkt voor de studenten lastig dit artistiek element te gebruiken. We zien het toegepast wanneer de vorm van de interventie ondersteunend is aan het concept/idee. Bijvoorbeeld in de

interventie 'stoelendans' (2). De regels van het spel zijn dat iedereen moet gaan zitten, wanneer de muziek stopt. Bij de laatste stoel gaat het slagwerk heel lang door. Door het gebruik van dit geluid, wordt het de deelnemer zonder woorden duidelijk dat hij moet blijven lopen. Het beeld, geluid en de tijd maakt het overstijgend aan het gewone stoelendans. De beleving en verbeelding neemt toe. Juist door af te wijken komt de nadruk op het schurende deel in het spel; het je buitengesloten voelen. Bij schoonheid gaat het erom dat artistieke middelen zo zijn ingezet dat het bijdraagt aan de kracht van de interventie. Bij interventie 8, in het donker gezien, waren zowel de opstelling van de deelnemers, als de belichting, als het geluid en gebruik van rekvisieten vormaspecten die maakten dat het element schoonheid aanwezig was.

Bij feest/viering ligt de nadruk op het 'door rituelen een bijzondere werkelijkheid op de voorgrond zetten'. De aankleding kan hieraan bijdragen, zoals in interventie 'Weet je nog' (6). De vervreemdende omgeving met palmbomen creëert een gevoel bij de deelnemers, 'zich ergens anders te bevinden'. Maar zolang er geen verbinding wordt gemaakt met de inhoud, blijft het versiering en wordt het geen element van viering of feest.

We zien we dat de interventies die meer elementen hebben dan spel, gewoon en viering in de nagesprekken meer ruimte bieden aan reflectieve gedachten. Mogelijk speelt het element symboliek daar een belangrijke rol in.

Conclusie

Uit bovenstaande blijkt welke interventies zijn ontworpen en in welke mate ze gebruik hebben gemaakt van artistieke elementen. We kunnen concluderen dat de elementen spel, gewoon en viering in bijna alle gevallen zijn gebruikt. De elementen schoonheid en symboliek daarentegen blijken in mindere mate aanwezig. Het element schoonheid is het minst terug te zien, slechts drie keer. Het artistieke element symboliek is vier keer toegepast.

Een interventie wordt sterker in de verbeelding en beleving naarmate er meer artistieke elementen aanwezig zijn. Ze beïnvloeden en versterken elkaar. Wanneer een spel ook écht alleen een spel blijft, zien we dat de verbinding met viering ontbreekt. Om de verbeelding en beleving te stimuleren hoeven niet alle vijf elementen aanwezig te zijn.

3.2 'Wat hebben de studenten geleerd van de module?'

Tijdens de module hebben de studenten veel ervaren en geleerd. In deze paragraaf gaan we in op wat studenten geleerd hebben van het onderwerp eenzaamheid, het ontwerpproces en wat zij over zichzelf hebben geleerd tijdens het ondergaan van de module. Verkregen informatie zijn opbrengsten uit open learner reports en interviews.

Uitkomsten van de open learner reports

categorieën	absoluut	% N= 156	voorbeelden van uitspraken
Leren over eenzaamheid als begrip/gevoel	29	19	-Ik heb geleerd dat eenzaamheid voor iedereen anders is -dat iedereen een vorm van eenzaamheid ervaart -Ik heb ontdekt Je hoeft niet alleen te zijn om je eenzaam te voelen
Leren over eigen wijze van aanpak bij het vormgeven van een muzisch-agogisch interventie	19	12	-Door zelf deel te nemen aan de activiteit komt het spel makkelijker op gang -Hoe creatiever je bent hoe intensiever de activiteit wordt ondernomen
Geleerd over eigen creativiteit	14	9	-Ik heb ontdekt dat wij meer in ons hadden door het te acteren dan ik dacht -Ik heb geleerd dat ik met creatieve ideeën kan komen
Ontdekt over de meerwaarde van het artistieke binnen een muzisch-agogische interventie	11	7	-Ik heb geleerd dat je door activiteiten meer diepgang kan creëren -Humor belangrijk is om het luchtig te houden. -Ik heb geleerd dat d.m.v. een spel zwaardere onderwerpen makkelijker bespreekbaar worden. -Ik heb geleerd dat een simpel spelelement zorgt voor een ontspannen /ontladen sfeer maar ook energie
Geleerd over zichzelf bij ontwerpen	10	6	-Ik heb opgemerkt dat het soms kan helpen om uit je comfortzone te stappen
Leren over eenzaamheid bespreekbaar maken	9	6	-Ik heb geleerd hoe je op een creatieve manier een thema bespreekbaar kunt maken -Ik heb geleerd dat je eenzaamheid niet alleen met spreken kunt bespreken
Leren over eigen eenzaamheid	9	6	-Ervaren dat ik ook best eenzaam kan zijn maar vaak geen aandacht aan het gevoel besteed -Ik heb geleerd dat het niet erg is om even eenzaam te zijn of je te voelen.
Leren over eigen aanpak/ werkwijze in een opdracht	9	6	-Het verraste mij dat ik tijdens de opdrachten mij open stelde. -Ik heb geleerd dat het niet waar is dat ik niet creatief kan zijn -Ik heb ontdekt dat ik een creatieve workshop kan geven
Geleerd over het proces van ontwerpen	9	6	-Ik heb opgemerkt dat er veel verschillende werkvormen zijn -Ik heb geleerd dat je een goede opbouw in je activiteit kan maken
Leren over de groepsdynamiek	9	6	-Ik heb geleerd dat niet iedereen even makkelijk ergens over praat
Leren over samenwerking	8	5	-Ik heb gemerkt dat de klas open is -Een passieve houding voor niemand leuk is
Geleerd over de invloed van je eigen ervaring/emotie op de uitwerking van de interventie	8	5	-Ik heb geleerd dat als ik enthousiast ben mensen hier ook in meegaan
Verrast door andere uitwerking dan verwacht	5	3	-Ik was verrast dat de kleine activiteiten zoveel invloed hadden op de deelnemers
Positieve effect van open vorm interventie	1	1	-Mensen zelf laten bepalen of ze iets willen zeggen geeft een gevoel van openheid
Overig	5	3	
Totaal aantal studenten 28			Aantal uitspraken 156, gemiddeld 5,6 uitspraken per student

Tabel 3. Uitkomsten open learner reports

In tabel 3 is de opbrengst van de open learner reports terug te lezen. Hierin is terug te lezen op welke gebieden de studenten zelf hebben gevonden dat zij iets hebben geleerd. Opvallend is, dat 29% van de uitspraken gaan over het leren over eenzaamheid als gevoel of begrip. Daarbij heeft 9% ook nog eens aangegeven te hebben geleerd over de eigen eenzaamheid. Dit houdt in dat 38% van de uitspraken gaan over het geleerd hebben over het onderwerp eenzaamheid. Daarnaast gaan 12% van de uitspraken over wat er is geleerd over de eigen manier van werken bij het ontwerpen van een interventie. Daarbij gaat 9% van de uitspraken over wat zij hebben geleerd over hun eigen creativiteit. Ook over de meerwaarde van het artistieke in een muzisch-agogische interventie zijn veel uitspraken gedaan 7%.

Geleerd over eenzaamheid

De sociale problematiek is de aanleiding om een interventie te ontwerpen. Het onderwerp is naar ons idee inwisselbaar met andere onderwerpen zoals bijvoorbeeld seksualiteit, verslavingsproblematieken of omgaan met agressie. In de praktijk bleek dat studenten juist over het onderwerp eenzaamheid zelf veel geleerd hebben.

Opbrengsten open learner report

In de open learner reports geven alle studenten aan geleerd te hebben over het begrip eenzaamheid. Zij hebben een andere kijk op eenzaamheid gekregen. Ze noemen; 'geleerd dat eenzaamheid van iedereen is, niet alleen voor ouderen. Vaak wordt genoemd dat eenzaamheid ook positief kan zijn en dat iedereen het anders ervaart. Iemand noemt; 'Je hoeft niet alleen te zijn om je eenzaam te voelen'. Tevens gaan 9% van de uitspraken over het leren over de eigen eenzaamheid. Hierbij wordt genoemd dat ze ontdekten dat ze wel of juist niet eenzaam zijn, of dat er gevoelens en persoonlijke herinneringen naar voren kwamen waar ze door verrast werden.

Opbrengsten interviews

Meerdere geïnterviewde studenten hebben tijdens de module een andere kijk gekregen op eenzaamheid. Studenten vinden eenzaamheid een heftig onderwerp, zij blijken zich vaak niet te realiseren dat zij zelf ook eenzaamheid in hun leven kennen. Zij vertellen dat ze niet gewend zijn om over hun eenzaamheid te praten, eenzaamheid heeft een negatieve connotatie. Een student zei over het onderwerp eenzaamheid:

'Ik heb geleerd dat het niet meteen heel erg naar het negatieve hoeft te gaan. Ik koppelde eenzaamheid eigenlijk wel aan het negatieve gevoel, maar eigenlijk kan het ook een positieve kant hebben. Dat je kracht kan vinden in eenzaamheid.'

Zij gaf aan ontdekt te hebben dat het helpt om over eenzaamheid te praten.

Geleerd over het ontwerpproces

Vanwege de beperkte tijd in deze module hebben we geen onderzoek gedaan naar hoe studenten het ontwerpproces ervaren. Uit de open learner reports en interviews zijn hier wel opbrengsten over waar we veel waarde aan hechten.

Opbrengsten open learner report

Uit de open learner reports bleek dat veel mensen hebben geleerd van het ontwerpproces. Zo leerden ze dat bij het ontwerpproces veel meer komt kijken dan alleen een doel, namelijk een geheel concept. Zij leerden een activiteit te ontwerpen, maakten kennis met veel verschillende werkvormen en het maken van een opbouw in de activiteit. Een paar noemden dat improviseren succesvol kan zijn en dat dit kan samengaan met plannen. Zij ontdekten dat je leerde door te doen. Iemand noemde; 'De feedback van de deelnemers na de try-out is super handig, de tweede uitvoering ging een stuk beter.'

Opbrengsten interviews

Zelf ontwerpen van een interventie is nieuw voor de studenten. Ze vertellen hoe ze gewerkt hebben, daarbij noemen ze aspecten die zij bij dit proces vinden horen. De samenwerking was belangrijk bij het ontwerpen, veelal stelden ze het ontwerp tijdens het proces bij, of gooiden het helemaal om. De aangeboden materialen vond iedereen een meerwaarde, ze boden inspiratie voor de vorm. Een student zei over de materialen:

'Het triggert eigenlijk je eigen creativiteit. Je hebt vaak iets in je hoofd, waarvan je denkt van, 'Dit heb ik nodig', maar hier moest je pakken wat er was. En daar iets van maken, dus helemaal andersom juist.'

De mogelijkheid om het eindproduct bij te stellen na feedback van de deelnemers vonden ze fijn. Niet het 'beoordelen' stond voorop, maar het verbeteren van het product. Een student zei;

'Ik denk dat het heel fijn is, omdat dit echt de eerste keer is dat je de ruimte krijgt om in een keer het te veranderen. Dus je hoeft niet drie, vier weken te wachten op een herkansing, maar je kan het gewoon, op dat moment ook veranderen. Dat is denk ik ook goed voor je zelfbeeld.'

Als positief punt werd genoemd dat er geen vaste doelen en uitkomsten van de les werden genoemd bij de start, wat maakte dat men zich vrij voelde om een eigen invulling te geven. Het versterkte het vertrouwen en zelfbeeld. De beperking in tijd werd als negatief punt genoemd.

Geleerd over zichzelf in de lesmodule

Opbrengsten open learner report

Er wordt door studenten opvallend vaak 18% benoemd dat zij wat geleerd hebben over zichzelf (geleerd over hun eigen creativiteit en over zichzelf). Ze zijn regelmatig verrast door hun eigen enthousiasme en door de uitkomsten. Openheid is een terugkerende term; 'Ik heb gemerkt dat ik me open kan stellen en creatief kan zijn', schrijft een student. Uit de reacties blijkt dat velen voor het eerst op deze wijze werken, waardoor ze nieuwe talenten ontdekten. Iemand zegt 'ik heb geleerd dat ik meer kan dan ik denk' of 'Ik heb ontdekt dat ik ook leidend kan zijn en het voortouw durf te nemen.' Iemand ontdekte 'onzeker te zijn om zijn mening te geven' of 'best te mogen vertellen hoe je je voelt.' Een ander ontdekte het niet spannend te vinden om een spel te leiden. Ervaringen tijdens de uitvoer van de interventies werden vaak genoemd; Dat iemand in een flow kwam en daardoor juist serieus werd, of 'Ik heb gemerkt dat je echt wordt meegenomen in de situatie, waardoor je aan je eigen persoonlijke situatie denkt.' Ze schrijven over hun eigen rol bij het aanbieden van een artistieke interventie dat je enthousiasme kunt opwekken bij anderen of dat door zelf deel te nemen het spel makkelijk op gang komt. Dat je openheid creëert door een ander zelf te laten kiezen. Dat humor belangrijk is om het luchtig te houden en om mensen te openen. Er wordt aangegeven dat spelvormen helpen bij het aangaan van gesprekken. Een student schrijft: 'Ik hou nog steeds niet van symboliek, maar vind het op zich wel een methode is om mee te werken.'

Opbrengsten interviews

Meerdere studenten hebben genoemd dat ze trots waren op zichzelf, soms omdat ze zichzelf creatief vonden, maar soms ook omdat ze dit niet vonden en zichzelf hiermee verrasten. Het verraste hen ook dat het eindbeeld mooi was en het concept wat ze ontworpen hadden daadwerkelijk iets teweegbracht bij de ander. Ze waren onder de indruk van het effect van hun interventie, bijvoorbeeld dat het een kwetsbaar gesprek opleverde of

dat iedereen mee had gedaan en zich had opengesteld. Een student vertelde dat ze zich thuis goed had voorbereid en materialen had meegenomen. Haar groepsgenoten hadden niks ingebracht, maar werden in de loop van de les enthousiast door de indrukwekkende interventie. Iemand erkende dat ze in eerste instantie weinig raad wist met de opdracht, zo zei ze; 'Onze eerste gedachte was, hoe gaan we dat nou weer doen. Of een beetje negatiever, 'we zitten hier en we moeten even snel wat bedenken...' Haar groepje heeft uiteindelijk de interventie 'beide kanten van de bal' ontworpen.

Geleerd over groepsdynamiek, samenwerking en motivatie

In de module moet worden samengewerkt, wat een bepaalde dynamiek oplevert. Hoe studenten dit hebben ervaren komt naar boven in de open learner reports en de interviews.

Uitkomsten open learner report

Uit de open learner reports komen meerder opbrengsten (11%) naar boven over de groepsdynamiek en samenwerking. Zo werd opgemerkt dat werken met een grote groep chaotisch kan zijn of druk. Veel studenten zagen dat iedereen enthousiast meedeed en creatief was. Ze observeerden elkaar; 'Een passieve houding is voor niemand leuk'. Sommigen merkten op dat ze de groep heel open vonden en ze hen beter had leren kennen. Iemand zag dat niet iedereen even makkelijk over zichzelf praat.

Over de samenwerking werd opgemerkt dat een opdracht beter werkt in kleine groepjes. Iemand leerde hoe krachtig het effect van teamwork kan zijn. Men zag dat een groep zich erg goed had voorbereid. Verder zei een student; 'Ik heb ontdekt dat ik mij stoer aan medestudenten die ongemotiveerd zijn of door de les blijven praten. Ik heb gemerkt dat ik liever heb dat zij er niet bij zijn'.

Opvallend is dat sommige studenten met weerstand zijn begonnen: 'Ik heb gezien dat ondanks mijn sceptische houding er veel uit is gekomen'. Zij realiseren zich de invloed daarvan op anderen: 'Mijn eigen enthousiasme is belangrijk voor andermans enthousiasme en deelname'. Zij leerden over het effect van zelf betrokkenheid tonen en iemand nam zich zelfs voor serieuzer met opdrachten van school bezig te zijn. Enkelen gaven aan dat ze ontdekten dat door muzisch-agogische activiteiten iedereen los komt en 'dat 'saaie' concepten leerzaam kunnen zijn.'

Opbrengsten interviews

De studenten vertelden over de groepsdynamiek dat er in de tweede bijeenkomst wat studenten afwezig waren. Iemand zei dat ze twee studenten overgehaald had om toch naar de les te komen. Het viel haar op dat die studenten en vele anderen helemaal bij draaiden in de tweede les. 'Mensen waren gelukkig', ze hoorde iemand zeggen, 'het is het enige vak

waarin ik lach'. In de interviews geven studenten mogelijke redenen van weerstand van medestudenten. Een noemt dat studenten het spannend vinden om zich bloot te geven, zij zijn het niet gewend om op het podium te staan of anderen bij hun opdracht te betrekken. Het 'ongewone' schrikt hen af. Ze zegt; 'Normaal typen ze een verslag en leveren het in'. Een ander vermoedt dat het onderwerp 'eenzaamheid' heftig is en dat het bij velen in hun leven speelt. Een student creëerde met haar groep bewust een veilige omgeving, omdat die van belang is om gesprekken op gang te brengen; 'De positieve insteek opent mensen.' Iemand die de interventies in eerste instantie 'zweverig' noemde, was die mening later helemaal kwijt. Een student adviseerde meer tijd in te ruimen voor nagesprek en terugblik, vanwege de heftigheid die het onderwerp bij hen losmaakte.

Sommigen vonden deze lessen een meerwaarde voor de beroepspraktijk: 'Je handelingsmogelijkheden worden uitgebreid en je maakt kennis met nieuwe werkvormen'. Eén van de geïnterviewde vond het goed dat dit een verplicht vak is voor alle studenten en geen keuzevak. "Ook studenten die hier niet graag mee werken behoren hiermee in aanraking te komen, zij leren dan om over hun weerstand heen te komen'. Zo ergerde zij zich aan het schoolsysteem waarin weinig aandacht is voor studenten die juist in deze creatieve vakken schitteren. Ze zegt juist de waarde te zien van gedifferentieerd onderwijs.

Conclusie

Uit de interviews en open learner reports blijkt dat de studenten veel leren over het onderwerp eenzaamheid, over het ontwerpproces, over zichzelf en over de groepsdynamiek. Hier komt relevante informatie uit voor ons onderzoek.

Studenten hebben aangegeven dat zij geleerd hebben over eenzaamheid. Het blijkt dat eenzaamheid meer impact heeft dan we ons vooraf realiseerden. En zij geven aan over hun eigen eenzaamheid te hebben geleerd. Het 'meenemen van jezelf' in de interventie is zeker een leeropbrengst geweest.

Het ontwerpproces om tot een interventie te komen is voor velen nieuw. Door er actief mee bezig te zijn leren zij over de aanpak. Ze ontdekken dat een interventie op diverse manieren kan worden vormgegeven en krijgen inspiratie door de aangeboden materialen. Het samen toewerken naar één ontwerp is voor velen iets waarover ze ervaringen teruggeven.

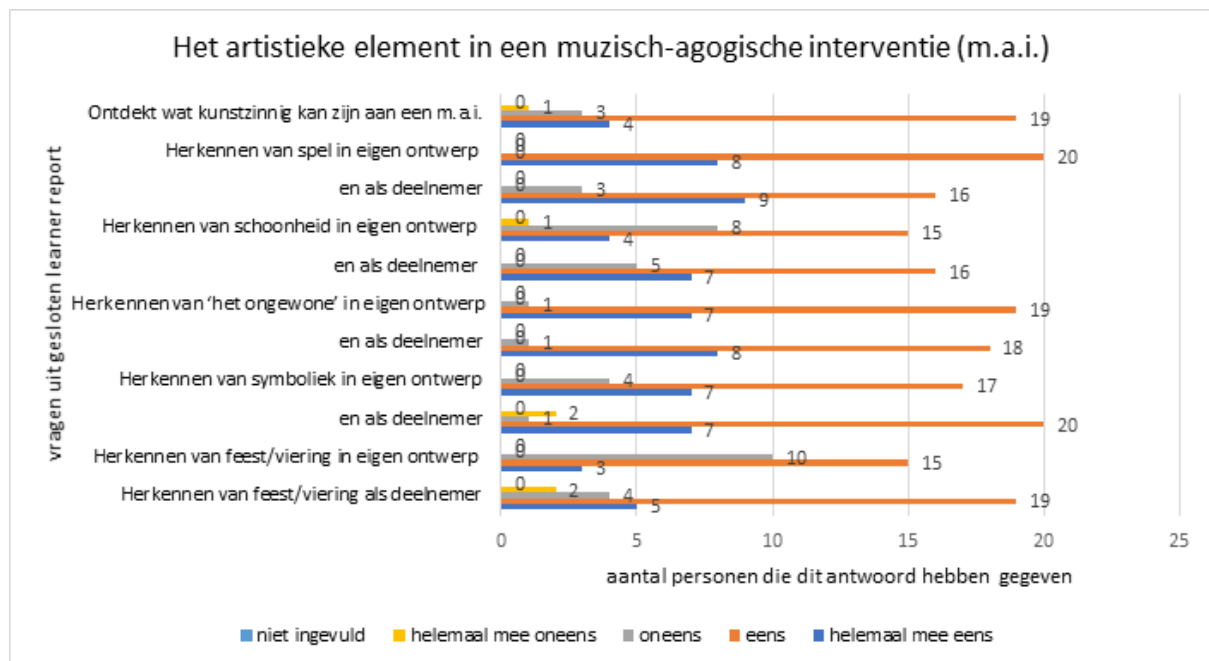
Uit wat studenten schreven in de open learner report, gelabeld onder het kopje 'geleerd over zichzelf' bleek dat zij de module starten met reserves en zich in de loop van de module in staat waren zich meer open te stellen en onderweg in de module enthousiast zijn geworden. Blijkbaar is het werken met muzisch-agogische middelen niet vanzelfsprekend en zelfs spannend. Het 'uit de comfortzone' komen kost tijd, maar er eenmaal uit, levert het veel plezier en nieuwe inzichten op.

3.3 'In hoeverre vinden de studenten dat ze het artistieke element binnen een muzisch-agogische interventie kunnen herkennen en toepassen?'

In deze paragraaf zal aan de hand van de opbrengsten van de learner reports en van de interviews deelvraag twee worden beantwoord. Hieruit moet blijken in hoeverre de SPH studenten het artistieke binnen een muzisch-agogische interventie naar eigen zeggen kunnen herkennen en toepassen.

Opbrengst de gesloten learner report

In de gesloten learner reports is expliciet gevraagd aan studenten of ze de verschillende artistieke elementen hebben herkend. Dit voor zowel hun eigen ontwerp, als dat van de ander. Studenten hebben niet allemaal dezelfde interventies beleefd.

Grafiek 1. Opbrengst uit de gesloten learner report op de vraag naar het artistieke element in de muzisch- agogische interventie

Uit grafiek 1 blijkt dat studenten zelf vinden dat zij de meeste elementen wel herkennen. Op twee elementen na (feest/viering en schoonheid) heeft 80% van de respondenten hier positief op geantwoord. Hieruit kunnen we opmaken dat de studenten vinden dat de elementen symboliek, spel en het ongewone voor hen goed herkenbaar zijn. Het element *feest/viering* was kennelijk het lastigst om te verwerken of te herkennen, 36% geeft niet in de report aan dat ze het element herkennen. Opvallend is dat het herkennen in een interventie van een ander gemakkelijker blijkt. Elementen worden in de interventie van de ander makkelijker herkend. Uitschieters in het 'niet herkennen' van een artistiek element door

respondenten zien we met name in de elementen *schoonheid* en *feest/viering* in het eigen ontwerp.

Opbrengsten uit de interviews

De studenten die zijn geïnterviewd vonden het soms lastig om het begrip van de artistieke elementen te memoriseren zonder hulp van de checklist. De vraag naar een bepaald element levert soms een antwoord op dat over een ander element gaat. In de twee interviews waarin de checklist voorhanden was, bleek het eenvoudiger om de elementen te duiden. De begrippen spel, het ongewone, symboliek en schoonheid levert bij de geïnterviewde nauwelijks problemen op. Wanneer in een interview gevraagd wordt welk artistiek element het sterkst aanwezig was in de interventie 'Blonde pruik' geeft de student het volgende antwoord:

'Uhm, ik denk eigenlijk zelf wel de schoonheid. Er is speciaal gekozen voor die bank. Ze had ook bijvoorbeeld op de stoel op de grond kunnen gaan zitten maar dan heb je toch een ander effect dan dat je op de bank zit. (interviewer: 'Meer geënceneerd?') Ja ze hadden eigenlijk ook de omgeving een soort van verteld. Ze zitten in een kroeg of daar kwam het een beetje op en neer dan heb je er toch wel een idee bij dus dat geeft en als je dan op een bank zit dan past dat beter.'

Ze geeft hiermee aan te begrijpen dat het gaat om dat de vorm bijdraagt aan het concept. Het element feest/viering blijkt wél een lastig begrip. In interview drie vraagt de interviewer aan de student welk element lastig bleek. Hierop werd geantwoord:

'En even kijken je had ook euh een onderwerp van feest viering geloof ik die volgde ik zelf niet helemaal zo goed. (...) We dachten we gooien gewoon ballonnen erin, dan is het feest.'

Uit het antwoord blijkt dat wat er in een artistieke interventie onder feest/viering moet worden verstaan voor deze student nog extra uitleg vereist.

Conclusie

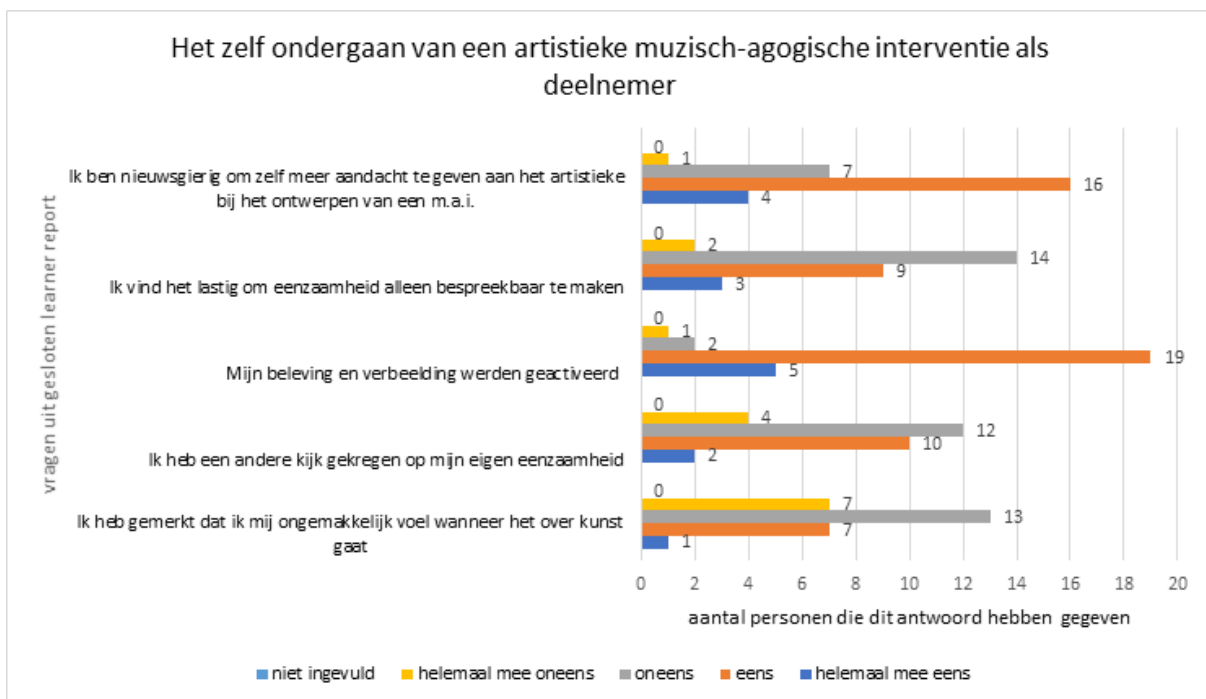
Uit de opbrengsten van de interviews en learner reports blijkt dat studenten het lastig vinden om zonder hulpmiddel de vijf elementen te gebruiken. De elementen *feest/viering* en

schoonheid blijken het lastigst. Herkennen blijkt eenvoudiger dan toepassen. Dit blijkt uit het feit dat het sneller herkend wordt in de interventie van de ander, dan in het eigen ontwerp.

3.4 'In hoeverre vinden studenten het op artistieke wijze bespreekbaar maken van eenzaamheid zinvol?'

In deze paragraaf zal aan de hand van de opbrengsten van de learner reports en van de interviews worden beschreven in hoeverre studenten vinden dat het op artistieke wijze bespreekbaar maken van eenzaamheid zinvol is. Eerst zal worden genoemd wat studenten noemen over de meerwaarde van het bespreekbaar maken van eenzaamheid. Vervolgens wat er anders is aan het bespreekbaar maken in plaats van oplossen van eenzaamheid.

Opbrengst gesloten learner report

Grafiek 2. Vragen over het deelnemen aan een muzisch-agogische interventie

Wat in deze grafiek opvalt is dat 86% van de studenten zelf het idee had dat hun verbeelding en beleving bij de muzisch-agogische interventie, met accent op het artistieke, werd geactiveerd. Voor 71% geldt dat ze nieuwsgierig zijn naar hoe zij zelf meer aandacht kunnen geven aan het artistieke in hun muzisch-agogische ontwerp. Het merendeel van de studenten (57%) geeft aan dat zij het niet lastig vinden om eenzaamheid bespreekbaar te maken. De studenten hebben deels een andere kijk op eenzaamheid gekregen (43%) en deels ook niet

(50%). Een klein deel geeft aan dat het wanneer het over kunst of het artistieke gaat, een ongemakkelijk gevoel geeft (25%), een groter deel is heeft dit niet (71%).

Opbrengsten interviews

Studenten vinden het zinvol om op artistieke wijze eenzaamheid bespreekbaar te maken, waarbij ze diverse redenen geven. Zo wordt genoemd dat het onderbewuste wordt aangesproken, waardoor onbewust meer verteld wordt over persoonlijke ervaringen met eenzaamheid dan dat ze van tevoren verwacht hadden. Als voorbeeld geeft een student het snel overgooien met een bal en daarbij je eerste associaties te noemen. Zij merkt aan zichzelf dat ze opener is dan in een gesprek. Het valt de studenten op dat men zich door dit soort activiteiten snel op hun gemak voelt en men zich daardoor sneller openstelt. Een andere student vond dat er door de muzische aanpak diepgang ontstaat ten aanzien van het onderwerp. De meerwaarde zit in de fysieke en emotionele ervaring in het moment zelf, daarna zet het aan tot denken over het thema eenzaamheid. Zo voelt iemand zich bijvoorbeeld letterlijk buitengesloten tijdens een interventie. Mede door het feit dat vaak gebruik wordt gemaakt van beeld in plaats van taal, geeft het ruimte tot interpretatie en blijft men actief en geconcentreerd. Het gebruik van kleuren en materialen bieden gezelligheid of tonen een ongewoon beeld, daardoor stellen mensen zich makkelijker open. Door het speelse en visuele element worden deelnemers stap voor stap meegenomen in het proces. De vormgeving houdt de toeschouwer langer betrokken, 'je ziet het meteen voor je'. Een student zegt hierover,

'Ik denk dat je aandacht wordt getrokken, ook door de omgeving. Ik vind het zelf wel belangrijk hoe iets eruit ziet, om m'n aandacht erbij te houden. Dat vind ik toch wel anders dan in een gesprek. Op een gegeven moment ben je ook wel weer klaar met erover te praten, en met een toneelstuk kan het best wel lang door blijven gaan.'

Zij vinden dat een kunstzinnige interventie het onderwerp anders bespreekbaar maakt. Aspecten van dit 'anders' bespreekbaar maken zijn bijvoorbeeld: Een positieve benadering maakt mensen opener. Het brengt je in een flow. De druk van 'moeten' is er niet. Plezier en humor worden als meerwaarde gezien; een student noemt dat er tijdens het toneelstuk veel gelachen wordt en het verhaal snel naar buiten komt als iedereen zich op zijn gemak voelt. Zij zegt 'Je voelt je veel meer op je gemak door het leuke ervan. Dat komt veel meer naar voren dan het verdrietige.' Zij vindt eenzaamheid eigenlijk iets verdrietigs, maar door de manier waarop eenzaamheid wordt belicht, kan ze er veel opener over zijn en het een plekje

geven. Ook bepaalde regels kunnen vrijheid geven om al dan niet te reageren op het onderwerp, dit kan veiligheid verhogen en een kader geven.

Een belangrijk aspect van de module is het onderwerp 'bespreekbaar maken' en niet direct naar een oplossing te zoeken. Deze werkwijze heeft de studenten iets opgeleverd voor hun professionele beroepshouding. Zo noemde een student het een hulpmiddel voor haarzelf, omdat ze tot nu toe geneigd is om in te vullen voor een ander en altijd direct zoekt naar het oplossen van een probleem. Het feit dat je meer stilstaat bij het probleem geeft ruimte, het gevoel en emotie mogen er zijn, van daaruit kun je zoeken naar nieuwe aanpak.

Conclusie

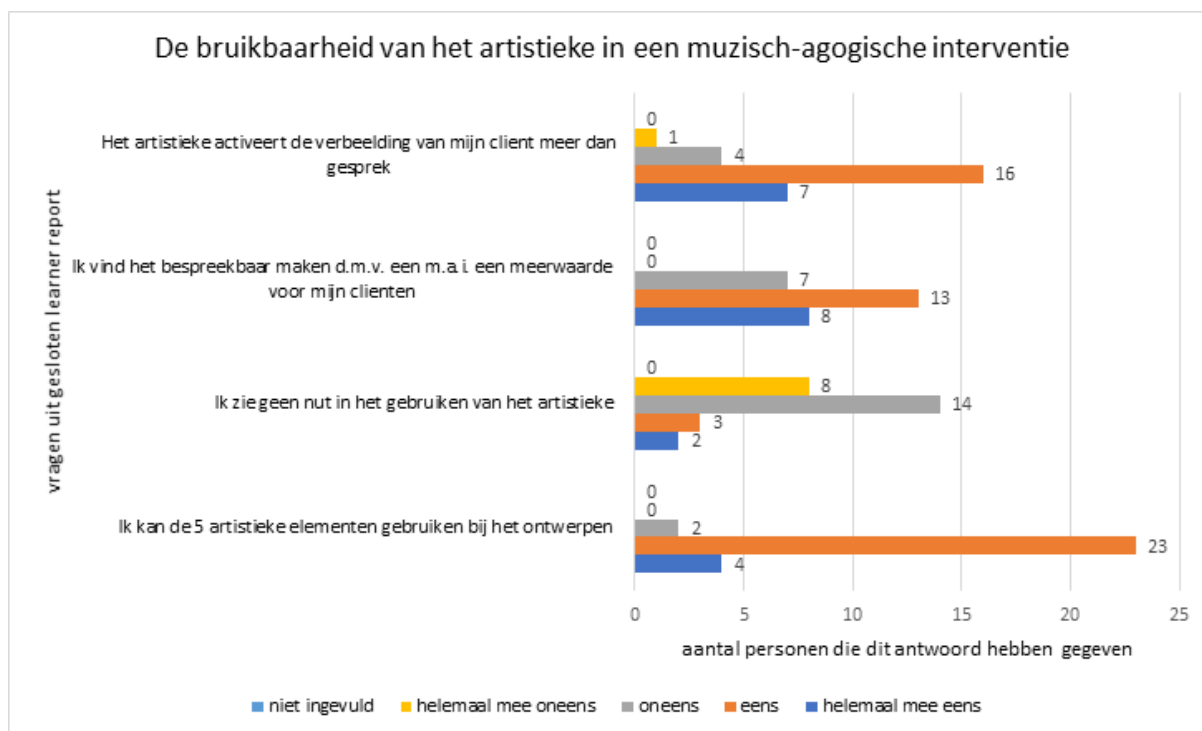
Voor 86% vinden de studenten dat het gebruik van artistieke elementen de beleving en verbeelding stimuleren, en 71% van de studenten geeft hier zelf graag meer aandacht te willen besteden. Als meerwaarde van het op artistieke wijze bespreekbaar maken van eenzaamheid wordt benoemd: Het stimuleert de beleving. Het is een makkelijke ingang voor een 'gesprek'. Als reden wordt gegeven: Het artistieke biedt een fysieke en emotionele ervaring in het moment zelf, het onderbewuste wordt aangesproken. Het niet oplossen, maar bespreekbaar maken van eenzaamheid is een meerwaarde omdat het ruimte biedt voor het probleem, de emotie, bewustwording en verhaal.

3.5 'In hoeverre denken de studenten het artistieke element in een muzisch-agogische interventie te kunnen toepassen in het werk met hun cliënten?'

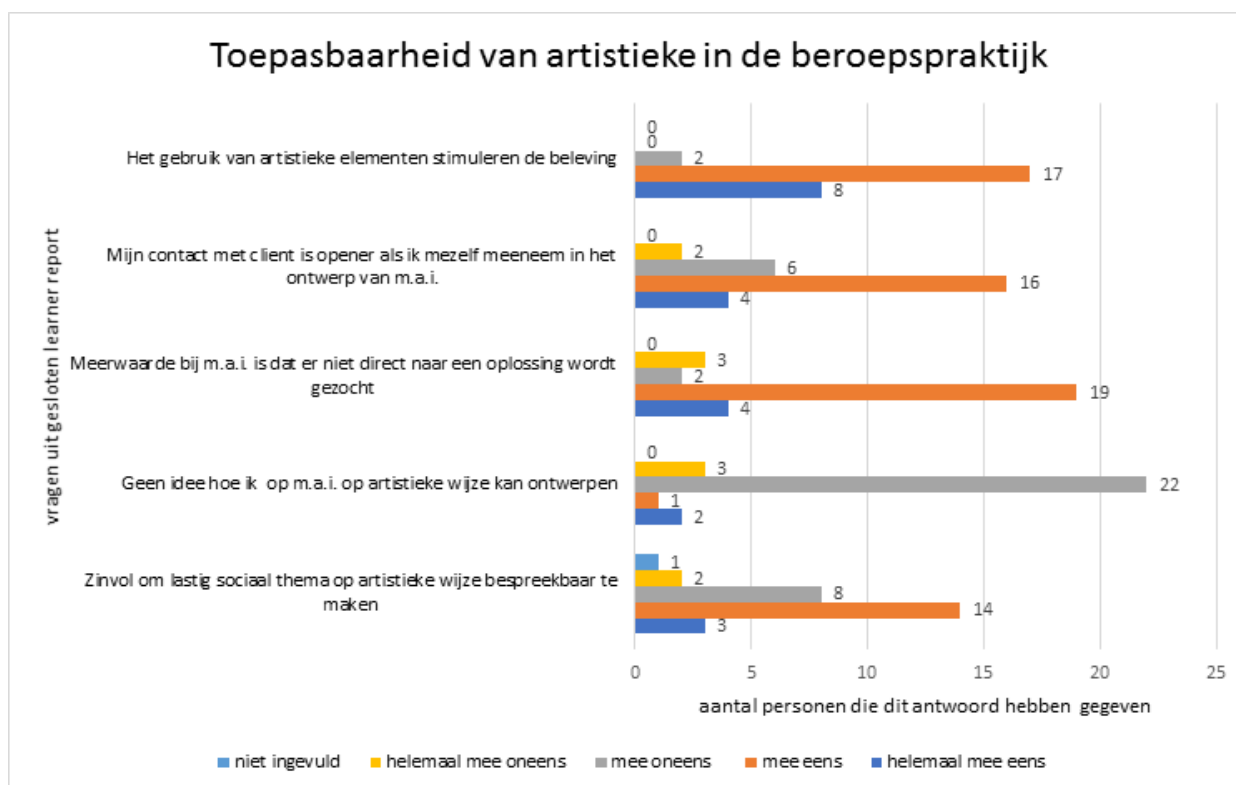
In deze paragraaf wordt bekeken of de studenten denken het artistieke in een muzisch-agogische interventie te kunnen toepassen in de beroepspraktijk. De opbrengsten uit de gesloten learner reports en interviews worden besproken.

Opbrengsten gesloten learner report

Zoals af te lezen is in grafiek 3 geven 82% van de studenten aan dat zij een muzisch-agogische interventie, met nadruk op het artistieke, de verbeelding van hun cliënt meer vinden activeren dan een gesprek. Van de respondenten geeft 89% aan dat het artistieke de beleving en verbeelding van hun cliënt stimuleert

Grafiek 3. Vragen over de bruikbaarheid van het artistieke in een muzisch agogische interventie

Grafiek 4. Vragen over het toepassen van het artistieke in de beroepspraktijk

In grafiek 4 is te zien dat 75% van de studenten vindt dat het bespreekbaar maken van een sociaal thema, als eenzaamheid, door middel van een muzisch-agogische interventie voor hun beroepspraktijk zinvol. Een kwart vond dit niet, dit heeft waarschijnlijk te maken met de diverse doelgroepen waar de studenten mee werken. Zo zijn er doelgroepen die niet kunnen praten of een complexe handicap hebben, waardoor een lastig onderwerp niet besproken kan worden.

Van de studenten noemt 61% het een meerwaarde om de interventie op artistieke wijze te doen.

Voor 79% van de studenten geldt dat zij het nut zien om het artistieke element te gebruiken in een muzisch-agogische interventie. Voor 29% is dat nut er niet. Het merendeel van de studenten ziet 82% een meerwaarde in het niet direct zoeken naar een oplossing bij een muzisch-agogische interventie. Voor 71% geldt dat zij vinden dat het contact opener wordt met de cliënt wanneer zij 'zichzelf meenemen' bij het ontwerp van de muzisch agogische interventie.

Voor 93% geldt dat zij de vijf artistieke elementen zeggen te kunnen gebruiken bij het ontwerpen van een muzisch-agogische interventie. Een enkele student heeft het niet ingevuld en niemand geeft aan dat de artistieke elementen voor hem onbruikbaar zijn.

Opbrengsten interviews

Alle geïnterviewde studenten geven aan met muzisch-agogische werkvormen te werken. Twee studenten noemen voorbeelden van wat zij aan muzisch-agogische werkvormen doen, namelijk bordspelletjes, sensorische spellen, muziek en sporten, maar ook kookactiviteiten of wandelen. Het zelf ontwerpen van muzisch-agogische interventies doen ze bijna niet. Wel zouden ze dit graag doen in de toekomst. Zij zien een meerwaarde dit te doen met behulp van de checklist van artistieke elementen, zo zegt een van de studenten, 'omdat het mij herinnert aan welke toepassingen van belang zijn.' Geïnterviewden vinden zichzelf creatief en houden van 'fröbelen'. Zij zien omstandigheden die tegenwerken om met muzisch-agogische werkvormen aan de slag te gaan. Zo is er bij een werkplek een team dat door veel burn-out klein is, bij een ander is te weinig tijd. Verder zijn de collega's vooral bezig met doelen behalen in contact en blijken deze twee studenten de enigen die op muzisch-agogische wijze werken. Een student zegt hierover dat haar collega's de creatieve werkwijze wel ondersteunen, maar zij doen het zelf niet. Ze kunnen het niet of vinden het niet leuk, is het argument volgens de student. Zij typeert zichzelf als iemand die eerst contact maakt via een activiteit en van daaruit werkt naar een doel.

Twee studenten werken met jongeren met een licht verstandelijke beperking. Zij zien dat de cliënten ook vaak in eerste instantie weerstand hebben, ze vinden het 'voor kleuters'. Ze houden van een vast kader en niet uit de comfortzone. 'Maar', noemt een student,

‘wanneer de weerstand doorbroken is, sluit het erg goed aan bij de doelgroep’. Als reden geeft zij, ‘omdat oogcontact vaak al heftig is en zij verbaal niet zo heel sterk zijn, maar wie weet hebben ze wel een talent om iets in kleur uit te drukken’. De andere student die met mensen met een verstandelijke beperking werkt noemt hen moeilijk te motiveren, maar wel geïnteresseerd in nieuwe spannende dingen of verhalen. Meervoudig complex beperkten zijn daarentegen niet in staat om bijvoorbeeld te praten over eenzaamheid, maar met hen wordt er regelmatig gewerkt met sensorische spellen. In het algemeen zien zij een meerwaarde in het bespreekbaar maken van lastige onderwerpen met diverse doelgroepen. Zij noemen andere onderwerpen als ‘verlies’, de dood, verslaving om op deze wijze aandacht te geven. Ze vinden het een mooie vorm om te gebruiken, prettig om een concept te hebben als een cliënt met een probleem komt. Het geeft de cliënt ruimte het probleem te onderzoeken, je kunt via deze werkwijze de tijd nemen en hem op z’n gemak stellen.

Conclusie

De studenten zijn positief over het werken met muzisch-agogische interventies. Van de studenten ziet 79% een meerwaarde in het gebruik van het artistieke. Op dit moment werken ze nauwelijks op artistieke wijze, zo blijkt uit de interviews. Ze noemen als reden de ‘beperkingen’ van cliënten waarmee het werken op artistieke wijze als lastig wordt ervaren. De geïnterviewde studenten geven aan dat zij het het lastig vinden om zich een artistieke interventie voor te stellen hun type cliënt. Daarbij ervaren zij een hoge werkdruk en collega’s werken ook niet op deze wijze.

Het omgaan met de beperkingen van de cliënt en de weerstand van een andere werkwijze bij collega’s vereisen een grote mate van inventiviteit en creativiteit van de sociaal werker. Om een interventie op deze wijze in het werk te gebruiken, vraagt veel van de studenten. Niet alleen moeten ze de aanpak vinden die passend is voor hun doelgroep, maar ze moeten ook hun collega’s die deze werkwijze niet gewend zijn durven meenemen.

IV Evaluatiefase en conclusie

In deze fase kijken we terug op de module eenzaamheid en starten we met onze conclusie door het beantwoorden van de hoofdvraag:

‘Wat zijn de leeropbrengsten voor studenten SPH wanneer eenzaamheid bespreekbaar wordt gemaakt via muzisch-agogische interventies met de nadruk op het artistieke en zien zij hierin een meerwaarde voor de beroepspraktijk?’

In het eerste deel beantwoorden we wat de leeropbrengsten zijn voor studenten SPH wanneer eenzaamheid bespreekbaar wordt gemaakt via muzisch-agogische interventies met de nadruk op het artistieke. We evalueren de module en doen voorstellen voor verbeteringen. In het tweede deel beantwoorden we in hoeverre de studenten het gebruik van het artistieke in muzisch-agogische interventies een meerwaarde vinden voor hun beroepspraktijk. We beschrijven welke mogelijkheden zij zien om dit toe te passen in de beroepspraktijk.

Deel 1 Leeropbrengsten van de studenten en evaluatie van de module

Aan de hand van de leeropbrengsten evalueren we de module. We zien leeropbrengsten over het onderwerp eenzaamheid, het ontwerpproces, over zichzelf, het samenwerken en over de vijf artistieke elementen.

Leren over het onderwerp eenzaamheid

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat de module veel verschillende leeropbrengsten heeft opgeleverd. Met name het onderwerp eenzaamheid had grote impact. Studenten bleken te leren over hun eigen eenzaamheid en over het onderwerp in het algemeen. Niet het artistieke, maar vooral het onderwerp eenzaamheid greep de studenten. De inhoud en de relatie trekt aandacht en in mindere mate de vormgeving. Kwetsbaarheid en openheid zijn vaak genoemd. Ook verraste het de studenten meer te ontdekken over hun eigen eenzaamheid. Een van de doelstellingen van de module eenzaamheid is om de eigen eenzaamheid te onderzoeken. Juist dit is waardevol voor de professionele ontwikkeling van een SPH-student. De realisatie dat eenzaamheid bij iedereen speelt, leert hen gelijkwaardig contact te maken met de cliënt. De module heeft weinig ruimte gegeven om aandacht te hebben voor wat het onderwerp eenzaamheid bij de studenten zelf oproept. In een volgende module kan meer ruimte gecreëerd worden voor de inhoud zelf. De module biedt voldoende ruimte om in plaats van eenzaamheid te kiezen voor een andere sociale problematiek, zoals rouwverwerking, diversiteit of verslavingsproblematiek.

Leren over het ontwerpproces

Voor studenten is ontwerpen van een interventie nieuw en tevens de manier waarop het wordt aangeboden. Nieuw is ook het aanbod van de interactieve workshops door de kunstenaar, de werkmaterialen en spullen te inspiratie bij het ontwerpen en de gevarieerde lesruimte, die mogelijkheid geeft voor een originele vormgeving. Tevens is bij dit herontwerp bewust gekozen voor een feedbackronde na het aanbieden van ieders interventie. De studenten konden hun ontwerp vervolgens aanpassen en opnieuw testen. Dit wordt door de studenten gewaardeerd en als leerzaam ervaren. Het blijkt een gevoel van vrijheid en vertrouwen op te leveren wanneer er niet direct beoordeeld wordt. Het deel in de les van het uittesten en de feedbackronde kan verder uitgewerkt worden, zodat studenten durven te experimenteren met een kritische houding en vrijheid voelen om te falen.

Deze module werkt optimaal in een inspirerende lesruimte, zoals een dramalokaal met extra werkmateriaal. Tevens is het een meerwaarde te werken met een kunstprofessional uit de praktijk. Hoewel de organisatie hiervan een investering vraagt van de docenten is het van belang dit te blijven doen.

Leren over zichzelf en de samenwerking

Naast de inhoud hebben studenten ook veel geleerd van samenwerken en over groepsdynamiek bleek uit de open learner reports en interviews. Doordat de studenten de interventies actief ondergaan en op kunstzinnige wijze samenwerken met een actueel onderwerp, is de leeropbrengst meer divers en groter gebleken. Het biedt hen een levensechte ervaring. Het blijkt bij te dragen aan hun algemene persoonsvorming. Zij gaven aan geleerd te hebben over de groepsdynamiek. Zo noemden ze dat zij elkaar op een andere manier hadden leerden kennen. Ze hebben talenten bij zichzelf ontdekt en hebben aan den lijve ervaren wat de effecten kunnen zijn van enthousiasme of demotivatie. We hebben gezien dat er na een onwennige start een toename was van enthousiasme en openheid. Werken met muzisch-agogische werkvormen roept blijkbaar in eerste instantie weerstand op. Hier lijkt een van de vijf artistieke elementen 'het ongewone' een rol te spelen. Het benoemen van het ongewone als onderdeel van het artistieke kan bijdragen aan meer begrip en de drempel voor de student verlagen.

Leren over de vijf artistieke elementen

Door de theorie van de artistieke elementen, de checklist en voorbeelden van social designers aan te bieden, zijn studenten gefocust op de impact die een kunstzinnige interventie kan hebben. Zo ontstond er een gesprek voorafgaand aan het ontwerpen over de betekenis van het kunstzinnige. Tijdens het ontwerpen hebben ze de checklist gebruikt. In de

uitvoering zijn niet alle elementen in elke interventie toegepast, maar alle studenten hebben in meer of mindere mate gebruik gemaakt van artistieke middelen in de vormgeving. Uit het onderzoek blijkt dat 7 van de 9 interventies drie of meer artistieke elementen bevatten. Uit de learner reports kwam naar voren dat de studenten zich bewust waren van de kwaliteiten van de vijf elementen.

Van de studenten vindt 79% de artistieke elementen zinvol en van nut om te gebruiken. Wel is meer tijd en uitleg nodig in de les of voorafgaand aan de module om de kennis beter over te brengen. De betekenis van termen als 'schoonheid' of 'viering/feest' wordt vaak letterlijk genomen. De bredere betekenis blijkt te abstract voor hen. Een incorrecte interpretatie van 'schoonheid' blijkt uit dit voorbeeld van een student; 'Ja, schoonheid, het was echt mooi om te zien hoe open ze waren door de interventie.' Zij kijkt naar het contact in plaats van de vormgeving. Om de elementen goed toe te passen in de lessen is het van belang de termen zorgvuldig te kiezen en aan te sluiten bij de taal van de studenten. Zo zou 'schoonheid' wellicht meer benaderd of uitgelegd kunnen worden vanuit vormgeving. De checklist dient hierop aangepast te worden, zodat het toegankelijker wordt voor studenten zonder ervaring in kunst. De focus lag in de module op de vaardigheid van het ontwerpen en aanbieden van een interventie, dit blijft tevens zinvol en nodig. Juist omdat deze studenten hier weinig kennis over hebben.

Deel 2 De meerwaarde voor de beroepspraktijk

Hier beantwoorden we het tweede deel van de hoofdvraag:

'Zien studenten een meerwaarde voor hun beroepspraktijk van het gebruik van het artistieke binnen een muzisch-agogische interventie?'

De zin van het artistieke element in de muzisch agogische interventie

Uit het onderzoek blijkt dat het merendeel van de studenten het zinvol vinden om het artistieke element te gebruiken in een muzisch-agogische interventie. Uit de interviews en open learner reports blijkt waarom studenten een artistieke interventie zinvol vinden. De directe beleving maakt dat iemand makkelijker wordt verleid te vertellen over persoonlijke ervaringen. Het kunstzinnige aspect zorgt voor een ontspannen sfeer die verbindt en maakt dat de cliënt meer open staat voor gevoelens en relativering. Het doet appèl op het onderbewuste en biedt een fysieke en emotionele ervaring in het moment zelf.

Studenten noemen voordelen van het gebruik van het artistieke in een interventie, anders dan in taal. Het stimuleert de verbeelding, wat ruimte geeft voor eigen interpretaties. Humor en het speelse kan de druk van 'moeten' wegnemen, waardoor de cliënt zich op zijn gemak voelt. Daarnaast houdt het de cliënt langer betrokken, actief en geïnteresseerd.

Schoonheid en ongewoonheid dragen hieraan bij. Het feit dat er niet doelgericht gewerkt wordt naar een oplossing, maar dat een lastig onderwerp via de verbeelding wordt onderzocht, heeft voordelen volgens de studenten. Het leerde hen dat niet alles opgelost kan worden. Het biedt ruimte voor contact, stilstaan en acceptatie van gevoelens. Het is leerzaam voor de hulpverlener en heilzaam voor de cliënt.

Uit de gesloten learner reports komt dat 29% van de studenten aangeeft het niet zinvol te vinden een artistieke interventies te initiëren voor hun cliënten. We kunnen niet exact achterhalen wat de reden hiervan is. Wij vermoeden dat de sommige studenten een doelgroep hebben waarbij zij het 'bespreekbaar maken op artistieke wijze' beperkt mogelijk achten door de complexe handicaps van hun cliënten.

Het toepassen van het artistieke in de beroepspraktijk

In de interviews noemen studenten het zinvol om met muzisch-agogische interventies te werken. Zij vinden dat de checklist hen helpt bij het ontwerpen, als geheugensteun en ter inspiratie. Ze zien veel voordelen, zoals hierboven genoemd, omdat de doelgroep verbaal niet sterk is en vaak moeite heeft met concentratie. Alle geïnterviewden zeggen dat het niet makkelijk is om op deze wijze te werken. De doelgroep blijkt moeilijk in beweging te krijgen. Velen hebben houvast en veiligheid nodig. Verder blijkt dat er ook op de werkvloer veel obstakels zijn om op kunstzinnige wijze te werken met cliënten.

Studenten hebben te maken met collega's die niet met artistieke werkvormen werken, met onderbezetting en tijdsgebrek. Daarnaast zijn collega's voornamelijk gericht op het behalen van concrete doelen in het contact. Als de SPH'er dus iets 'anders dan gewoon' wil aanbieden, kan de hij weerstand verwachten van collega's en cliënten. Als hulpverlener zul je dus zelf ook creatief en onderzoekend moeten willen werken om te komen tot originele en zinvolle activiteiten die aansluiten bij de doelgroep. Dit vergt training en kennis en gaat niet vanzelf. De geïnterviewden hebben aangegeven dat ze, ondanks deze praktische obstakels, zoeken naar ruimte en zich niet laten ontmoedigen. Dit omdat ze de waarde inzien van kunstzinnige interventies.

Er lijkt een parallel proces gaande te zijn, ook sommige studenten startten met weerstand. In de loop van de module neemt dit af en verandert de stemming. Uiteindelijk blijken veel studenten trots op wat zij maken en voldaan over wat het opleverde. Deze ervaring kan de student meenemen wanneer hij weerstand ontmoet bij de cliënt.

In de aanleiding van ons onderzoek constateerden we een vervaging van het kunstzinnige in alledaagse muzisch-agogische interventies. De waarde van alle muzisch-agogische interventies is groot. Juist de eenvoudige, alledaagse interventies blijken van waarde, om hun laagdrempeligheid. Het maakt dat mensen met behoefte aan houvast of beperkingen

gemakkelijker mee doen. Dus soms zal alleen het element spel of het ongewone voldoende zijn om aan te bieden in een muzisch-agogische interventie.

Echter de meerwaarde van het 'totaal pakket' van de vijf elementen biedt, zoals de studenten zeggen; een onverwachte ervaring, openheid, reflectie en verdieping in uitwisseling. Via kleur, materiaal en aankleding biedt het een (ongewoon) beeld, in plaats van taal. Dit levert concentratie op en plezier en maakt een ruimere interpretatie mogelijk. Het brengt het gesprek gemakkelijker op gang en activeert het onderbewuste, waardoor mensen verrast kunnen worden door de uitkomsten die een interventie teweeg kan brengen. Het creëert een beleving die informatie oplevert via gevoel, fysieke sensaties en in wisselwerking met anderen. Het roept de verbeelding op en maakt het leven wellicht even iets lichter en betekenisvoller.

4 Discussie en aanbevelingen

In deze paragraaf reflecteren we op de onderzoeksmethode en op de inhoud van het onderzoek. Tot slot doen we enkele aanbevelingen.

Reflectie op de onderzoeksmethode

In dit onderzoek is een van de onderzoekers, Jeannet Moor, tegelijkertijd docent van de groep respondenten. Er is expliciet medewerking gevraagd bij het onderzoek. Hoewel de inhoud van het onderzoek niet is toegelicht, kan het leiden tot sociaal wenselijk gedrag bij de studenten. Wanneer het praktisch mogelijk zou zijn geweest had het de validiteit ten goede gekomen wanneer de docentrol en rol als onderzoeker gescheiden waren geweest.

De geïnterviewden zijn willekeurig gekozen. Hierbij waren we afhankelijk van studenten die bereid waren tijd te investeren in pauzes. Mogelijk waren juist enthousiaste studenten hiertoe bereid. Indien mogelijk hadden we graag eerst de learner reports bekeken en op basis van de diversiteit in de uitkomsten studenten geselecteerd. Door praktische omstandigheden kon dit niet. Kort voor de interviews zijn de learner reports ingevuld, waardoor de geïnterviewden inzicht konden hebben in hoe een 'wenselijke' gesprek zou kunnen verlopen. Studenten waren goed ingelicht over het feit dat dit onderzoek los staat van hun eigen beoordelingen voor de opleiding. Toch noemen we dit omdat het onbewust effect zou kunnen hebben gehad in het interview.

Reflectie op de inhoud van het onderzoek

Op basis van de uitkomsten kunnen we concluderen dat theorie van de vijf gekozen elementen werkelijk houvast biedt bij de analyse van 'het artistieke' in een muzisch agogische interventie. Het heeft studenten informatie gegeven over de mate van artisticeit.

We hebben geconstateerd dat bij minder dan drie elementen de artisticeiteit afneemt. We veronderstellen dat de mate van verbeelding en beleving hiermee ook minder krachtig is. Dit is in dit onderzoek niet verder empirisch bewezen.

We willen benadrukken dat alle soorten muzisch-agogische interventies waardevol zijn in de hulpverlening. De checklist geeft richting om een eenvoudig idee 'meer artistiek' te maken. Artistiek ingestoken interventies zijn zoals de studenten aangeven aanvullend hierop. Tevens zien we dat deze theorie de docenten relevante informatie biedt en sturing geeft bij de lesinhoud.

Een kritische kanttekening is dat de vijf termen vooralsnog vrij abstract zijn voor de studenten. Ook krijgen studenten behoorlijk veel nieuwe informatie in korte tijd. Hierdoor is nauwelijks ruimte om aandacht te geven aan hoe zij zelf de sociale problematiek (eenzaamheid) ervaren.

Aanbevelingen

Een aanbeveling is om deze module (met wisselende sociale problematieken) die uitgaat van vijf artistieke elementen door alle jaren in de opleiding verder te ontwikkelen en te gebruiken bij het ontwerpen van muzisch-agogische interventies. Juist omdat docenten vaak ook geen handvatten hebben om studenten te begeleiden bij het maken van een artistieke interventie. Deze module en het gebruik van de vijf artistieke elementen daarin, kan hierbij een hulpmiddel zijn.

We kunnen zeggen dat een actieve lesmodule, waarbij een actueel thema op kunstzinnige wijze wordt onderzocht, de studenten naast hun kennis over het vormgeven van een artistieke interventie, een scala van inzichten oplevert. Ervaringen die in theorielessen enkel genoemd kunnen worden hebben de studenten in deze module op het niveau van beleven ervaren. De studenten hebben over zichzelf geleerd als mens en over hun professionele rol. Door de diversiteit aan interventies zijn de leeruitkomsten heel persoonlijk en verschillend. Dit heeft een vormende werking. De opleiding social work zou dit vormende onderwijs kunnen koppelen aan theoretische vakken. Waardoor meer urgentie ontstaat voor de theorie. De student leert over zichzelf in de relatie met de ander, de cliënt, de beroepspraktijk en samenleving. Zo wordt levensecht en betekenisvol onderwijs wordt gecreëerd. Een didactiek waar de opleiding op dit moment naar op zoek is.

Een aanbeveling is om vervolgonderzoek te doen in de beroepspraktijk waar de studenten werkzaam zijn. Het is waardevol hier te onderzoeken hoe de cliënten muzisch-agogische interventies ervaren met de nadruk op het artistieke in relatie tot hun welzijn en ontwikkeling. Hiermee zou vervolgens in het onderwijs op een meer relevante manier de verbinding tussen

de professionele wereld van de student en het vak muzisch-agogisch handelen gelegd kunnen worden. De studenten in dit onderzoek hebben aangegeven dat het juist deze verbinding is, tussen onderwijs en werkveld, waar zij behoefte aan hebben.

Referenties:

- Beekers, P., Kroes, R., & Rosmalen, Van, J. (2017). *Creativiteit als uitdaging in sociaal werk: De waarde van anders*. Bussum: Coutinho
- Behrend, D., & Jellema, M. (2015). *Muzisch-agogische methodiek: Muzisch interveniëren in het sociaal werk*. Bussum: Coutinho
- Gadamer, H.G. (2010) [1977]. *Het schone: Kunst als spel, symbool en feest*. Amsterdam, Boom
- Gadamer, H. G. (2014) [1977]. *Waarheid en methode. Hoofdpijnen van een filosofische hermeneutiek*. Nijmegen: Vantilt
- Hageman, M., Moor, J. & Jansen, E. (2017). *Lesprogramma 'Bespreekbaar maken van eenzaamheid d.m.v. de kunsten'*. Kunsteducatief ontwerp, Master Kunsteducatie, Amsterdam
- Heijnen, E. (2016). *Remixing the art curriculum: How contemporary visual practices inspire authentic art education*. (doctoral dissertation, Radboud universiteit Nijmegen Nederland)
- Hermesen, J. (2017, 26 maart). Hoe kunst ons loutert. Trouw. Geraadpleegd op 3-12-2017: <https://www.trouw.nl/home/hoe-kunst-ons-loutert~a90d7c95>
- Lee, Van Der, I., (2016) *Ritual Art, Allerzielen Alom*, geraadpleegd op 18 mei 2018: <http://idavanderlee.nl/nl/project/allerzielen-alom/>
- Meere, De, F., Kroes W., Huygen A., (2013) *Wat social design vermag, Verkenning van de mogelijkheden om eenzaamheid tegemoet te treden*, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht. Geraadpleegd op: 13-03-2018 https://www.verwey-jonker.nl/doc/vitaliteit/7299_Wat-social-design-vermag.pdf

- Nieveen, N., & Plomp, T. (Eds.). (2013). Educational design research. Enschede: SLO
Geraadpleegd op: 28-11-2017;
<http://downloads.slo.nl/Documenten/educational-design-research-part-a.pdf>
- Marques, A. (2007, December 12). Lamentation-Martha Graham [Video file].
Geraadpleegd op 2-12-2017:
<https://www.youtube.com/watch?v=xgf3xgbKYko>
- Metro. (2017). Vluchtelingen maken spullen van ‘eigen’ reddingsvest [persbericht]
Geraadpleegd op 2-12-2017:
<https://www.metronieuws.nl/nieuws/amsterdam/2017/06/vluchtelingen-maken-spullen-van-eigen-reddingsvest>
- Van Rosmalen, B. (2016). *Muzische Professionalisering*. Utrecht: IJzer
- Van Rosmalen, J. (2012). *Het woord aan de verbeelding. Spel en kunstzinnige middelen in het sociaalagogisch werk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Bijlage 1. De inhoud van de lesmodule

BIJEENKOMST 1		15-02-2018	tijd/min.
Welkom en introductie Docent legt de studenten uit op welke wijze het onderzoek plaats vindt en deelt de checklist van de vijf artistieke elementen uit.			5
Doceren: klassikale instructie We geven in een powerpoint theorie over eenzaamheid en voorbeelden van social design van kunstenaars, die het thema eenzaamheid bespreekbaar maken. Het doel is om de studenten de relevantie van het thema mee te geven en de artistieke kenmerken over te brengen die terug te zien zijn in de kunstwerken.			15
De twee onderstaande actieve spelvormen worden parallel aan elkaar, aan de helft van de groep, aangeboden. Het zijn werkvormen die door twee verschillende (kunst) professionals worden aangeboden. Het belang daarvan is dat de studenten inspiratie opdoen voor het ontwerpproces later in het programma, vanuit een interdisciplinaire aanbod. Door deze workshops wordt ook eenzaamheid bespreekbaar tussen de studenten persoonlijk en daardoor een vorm van ervaringsleren en een belangrijke introductie voor de uitvoering van de opdracht.			
Actieve spelvorm van Madeline Hageman - Taal Voor Eenzaamheid Participerende workshop door een ontwerper/kunstenaar. Madeline Hageman neemt de studenten mee in het creëren van nieuwe woorden voor eenzaamheid gebaseerd op een persoonlijke situaties van eenzaamheid. Dit omdat ze ervan overtuigd is dat als er meer woorden zijn, er genuanceerder over eenzaamheid gesproken kan worden. Het doel is de studenten mee te nemen in een creatief proces.	Actieve spelvorm van Jeannet Moor – Rituelen Voor Eenzaamheid Participerende workshop door een drama/ theater docent. Jeannet Moor heeft de studenten vooraf uitgenodigd een eenzaam voorwerp van huis mee te nemen. Na uitwisseling van de verhalen rondom het 'eenzame voorwerp' in aan een mooi gedekte tafel met thee en koek, maken de studenten voor elkaar een gedicht over het eenzame voorwerp. Zij schenken het gedicht aan de ander door het voor te lezen. Daarna wordt het voorwerp met gedicht op de foto gezet en krijgt iedere student de foto als bijzondere herinnering. Zo worden de studenten meegenomen in het creëren van nieuwe rituelen. Het doel is de studenten bewust te maken van de waarde van aandacht voor een 'vergeten' aspect in je leven. Door van 'niets' (het eenzame voorwerp) 'iets' te maken kan er een bijzonder gesprek ontstaan en een vergeten situatie in een ander licht komen te staan.		25
Groepssamenstelling: 20 studenten. Werkwijze: Het inzetten van artistieke middelen waardoor studenten meegenomen worden in een ontwerpproces.			
Wissel en herhaal de actieve spelvorm met groep 2			25
Terugblikken Terugkijken op voorbeelden van kunstenaars en de workshops, bespreken op vormgeving, inhoud en de vijf artistieke elementen.			15
Studenten ontwerpen hun eigen muzisch-agogische interventie:			30

De studenten doorlopen zoveel mogelijk zelfstandig het ontwerpproces, waarbij de eerste stap gericht is op problem finding. Op papier en werkend met aangeboden materialen onderzoeken de studenten welke problemen er spelen bij het thema eenzaamheid. Bij dit ontwerpproces bieden de docenten een rijk aanbod van materialen die de studenten mogen gebruiken. Zoals alle formaten en kleuren papier en karton, touw, textiel, stiften, voorwerpen, hout, satéprikkers, plakband, kleding, etc. Het is van belang dat er hier nog geen keuzes gemaakt hoeven worden. De studenten krijgen van de docent verschillende papieren vellen aangeboden om de ontwerpsessie in het brainstormen te begeleiden. Hier zal de checklist van de artistieke kenmerken uitgedeeld worden. Doel: studenten handvatten te bieden voor het leren brainstormen om tot een kwalitatief concept te komen. We streven naar het verbreden en onderzoeken van het thema en het inventariseren van meerdere ideeën om te komen tot een ontwerp. <i>Groepssamenstelling:</i> 4 studenten/groep	
Gezamenlijk afsluiten bijeenkomst	5

BIJEENKOMST 2 22-02-2018	tijd/min
Introductie en ophalen van theorie Theorie ophalen en uitleg van presentatieschema	15
Definitieve keuze voor de vorm van het ontwerp In de volgende bijeenkomst wordt eerst teruggeblikt op de eerste bijeenkomst en de studenten beslissen nu welk ontwerp ze gaan uitvoeren. Ze geven het ontwerp vorm met gebruik van de checklist van de artistieke elementen. Het is hier van belang dat dit ontwerp nog niet af hoeft te zijn en getest gaat worden bij de medestudenten. <i>Groepssamenstelling:</i> 4 studenten/groep	30
Uitvoering van de creatieve interventie met deelnemers Studenten voeren de Muzisch agogische interventie uit met deelnemers op een bewust gekozen plek in de school. De studenten zijn verantwoordelijk voor de artistieke en visuele kwaliteit van de uitvoering en 'begeleiden' met visuele middelen de deelnemers tijdens de interventie. Het doel van deze werkvorm is dat ze deze nieuwe vorm van interactie in de praktijk brengen en daar verantwoording over nemen. Zij testen hier hun ontwerp en zullen via een feedbackformulier van hun medestudenten een reactie krijgen op het ontwerp. Vervolgens hebben de studenten kort de tijd om hun interventie aan te passen en opnieuw uit te proberen. Het doel hiervan is, de studenten te laten onderzoeken in plaats van een af ontwerp te leveren, dat 'goed' zou moeten zijn. de ruimte om te falen is ingecalculeerd. <i>Groepssamenstelling:</i> 4 bieden aan en 4 zijn deelnemer, via een rouleersysteem doen de deelnemers aan twee andere interventies mee	2 x 25
Gezamenlijke afsluiting en invullen learner reports in 2 rondes	25

Bijlage 2. Het schema van beide dagprogramma's

SCHEMA VAN HET DAGPROGRAMMA DAG 1 EN 2

DAGPROGRAMMA DONDERDAG 15 FEBRUARI

Docenten: Jeannet en Madeline

Tijd: 10.20 – 12.50

10.20- 12.10 – ORIËNTEREN (1 uur en 50 minuten, inclusief 10 minuten pauze)

	Welkom en toelichting onderzoek en uitdelen checklist (Jeannet)	3 minuten
VOORUITKIJKEN (voorkennis activiteiten)	Introductie project met powerpoint - de theorie en kunstwerken en de opdracht (Madelinde)	15 minuten 10.20-10.35
VOORUITKIJKEN	Uitleg van: Rouleersysteem van twee groepen van 20 personen: 1.workshop Jeannet 2.workshop Madeline (Jeannet)	5 minuten 10.35-10.40
UITVOEREN	Workshop Madelinde en Jeannet - kunstenaar praktijkvoorbeeld	25 min. 10.40-11.05
UITVOEREN	Wisselen van lokaal en workshop	5 min. 11.05-11.10
UITVOEREN	Workshop Madelinde en Jeannet - kunstenaar praktijkvoorbeeld	25 min. 11.10-11.35
TERUGBLIKKEN	introductie artistieke elementen. Powerpoint. Terugblikken op de workshops en reflectie laten geven over de ervaringen (Jeannet)	20 min 11.35-11.50
UITVOEREN	Indeling van de groepen 4 personen per groep, waarvan één verantwoordelijk is voor de foto's (Madelinde)	5 minuten 11.50-12.00
	PAUZE (10 minuten)	12.00-12.10

START ONTWERPSESSIE– 12.10 -12.40 (± 30 min.)

VOORUITKIJKEN	Groepen gaan naar ieder een eigen plek (uitdelen op papier)	5 min. 12.10-12.15
UITVOEREN	ONTWERPSESSIE (studenten zelfstandig op hun eigen plek)	30 min 12.15-12.45
TERUGBLIKKEN	TERUGKIJKEN OP DE LES EN DE ONTWERPEN TOT NU TOE	5 min. 12.45 – 12.50

DAGPROGRAMMA DONDERDAG 22 FEBRUARI

Docenten: Jeannet en Madeline

Tijd: 10.20 – 12.50

ONDERZOEKEN/ TESTEN VAN DE OPDRACHT– 12.00 – 13.00 (± 1 uur)

VOORUITKIJKEN	Ophalen theorie en uitleg 6 artistieke elementen	10 min. 10.20-10.30
VOORUITKIJKEN	Uitleg presentatieschema	5 min. 10.30- 10.35
UITVOEREN	Keuze maken voor idee, nalopen van de 6 artistieke elementen in het ontwerp iedereen maakt alles klaar op de locatie waar ze het willen presenteren.	30 min. 10.35-11.05
UITVOEREN Uitleg van de twee rondes Zie hieronder	Presenteren (10 groepjes) van de interactieve interventie over eenzaamheid aan elkaar of in het publieke domein (schema) per groepje: 10 minuten uitvoeren + 5 min. aanpassing van ontwerp + 10 minuten uitvoeren + 10 minuten ondergaan + 10 minuten ondergaan. Eén van de studenten van de groep legt de uitvoering van de interventie vast met foto's. Ieder groepje voert zijn eigen interventie minimaal 2 keer uit met medestudenten en volgt minimaal 2 x een interventie van anderen.	
RONDE 1	GROEP 1A, 2A, 3A, 4A, 5A voeren elke 2x uit. GROEP 1B,2B, 3B, 4B EN 5B ondergaan ieder 2 verschillende presentaties Na de eerste presentatie geeft B feedback op het groepje A, deze krijgt 5 min. om de aanpassingen meenemen naar de volgende presentatie	10 min. 5 min. 10 min. 11.05-11.30
RONDE 2	GROEP 1B, 2B, 3B, 4B EN 5B voeren elke 2x uit. GROEP 1A, 2A, 3A, 4A, 5A ondergaan ieder 2 verschillende presentaties Na elke presentatie geeft A feedback op het groepje B, deze krijgt 5 min. om de aanpassingen meenemen naar de volgende presentatie	10 min. 5 min. 10 min. 11.30-11.55
	PAUZE (10 minuten)	12.00-12.10
TERUGBLIKKEN	Nabespreken van de presentaties en opruimen	10. min. 12.10-12.20
	Uitleg learner report	12.20 – 12.25
TERUGBLIKKEN	Open learner report Gesloten learner report	10 min 12.25- 12.35 10 min. 12.35 – 12.45
TERUGBLIKKEN	Afsluiting en bedanken	12.45 – 12.50

Bijlage 3. Opdrachtformulier uit de module eenzaamheid

Opdracht module Eenzaamheid

Leerjaar 1 SPH

Ontwerp een muzisch-agogische interventie met gebruik van artistieke middelen waardoor eenzaamheid 'bespreekbaar' wordt gemaakt en voer deze uit met/voor medestudenten.

- Jullie gaan je ontwerp straks 2 keer uitvoeren voor klasgenoten
- Jullie zullen zelf bij twee verschillende ontwerpen meedoen of toekijken als deelnemer
- Onderdeel van je ontwerp is de ruimte, waar voer je het uit en hoe richt je dit in.
- Je hebt een uur de tijd om inhoud, concept en vorm te bedenken.

muzisch-agogische interventie = een ingreep waarbij contact wordt gemaakt met een cliënt/klasgenoot (dit kan dus zonder woorden zijn)
concept = het idee dat ter grondslag ligt aan jullie ontwerp
artistieke middelen = inhoudelijk: de vijf artistieke elementen spel/symbool/feest/ongewoon/schoonheid, technisch: denk aan: materialen als beeldend materiaal (tekenspullen, papier) voorwerpen, meubels, vormgeversaspecten als verlichting, muziek/geluid, inrichting, locatiekeuze, media (film, foto's) uitingsvormen als: spel, dans, theater, beweging, vertellen, (voor)lezen, schrijven

Er zit geen volgorde in de volgende aspecten van je ontwerp, ze beïnvloeden elkaar en je kunt met elk onderdeel beginnen of eindigen bij de brainstorm:

INHOUD	CONCEPT	VORM
Kies één aspect van eenzaamheid. Waar wil je aandacht aan geven? Welk onderdeel vind je belangrijk of raakt je?	Het concept is <u>het idee</u> achter je ontwerp. Hiermee geef je aan hoe je het gekozen aspect van eenzaamheid gaat inzetten op een artistieke wijze. Voor wie maak je het en wat wil je met het ontwerp bereiken? Je kunt je laten inspireren door bestaande concepten van professionals, zonder ze exact na te doen.	Welke vorm past bij het concept? Dus: welke <u>artistieke elementen</u> ga je gebruiken en welke <u>artistieke middelen</u> ga je inzetten?

vorm en concept
gaan samen
hand in hand

Tips:

- Neem de tijd om te brainstormen voordat je beslissingen neemt over het uiteindelijk ontwerp
- Maak het persoonlijk, je hoeft hiemee niet de wereld te veranderen
- Laat je inspireren door materiaal, locaties, beelden en gedachten over eenzaamheid
- Het maakproces is een circulair proces, het ene idee beïnvloed het andere
- Hoe maken jullie gebruik van contact maken, hoe zet je jezelf in?
- Bespreek wie van jullie foto's gaat maken, één persoon neemt deze verantwoordelijkheid op zich
- Het idee kan gebaseerd zijn op één vraag, één persoonlijke ervaring of één aspect van eenzaamheid
- Het gaat over het bespreekbaar maken van eenzaamheid, het doorbreken van een taboe, niet over het oplossen van het probleem

Bespreek wie van jullie foto's gaan maken, één persoon neemt de verantwoordelijkheid op zich!

Bijlage 4. Checklist voor studenten, voor en achterzijde

NAMEN GROEPSLEDEN:		NAAM INTERVENTIE:	
ARTISTIEK ELEMENT		KOMT TOT UITDRUKKING IN:	TOELICHTING:
SPEL speels / niet doelgericht / spannend en ontspannend / motivatie van binnenuit / positief gevoel (geen stress, druk)			
SCHOONHEID vorm is inhoud / bewuste keuzes in vormgeving / schoonheid als troost			
ONGEWONE uit de comfortzone / buiten bestaande kader / ontregelen/ kan ook weerstand oproepen/ uit de gewone (dagelijkse werkelijkheid) komen DW<RSZITTER			

ARTISTIEK ELEMENT	AANWEZIG JA/NEE	KOMT TOT UITDRUKKING IN:	TOELICHTING:
SYMBOLIEK gebruikte vorm of actie staat ook ergens anders voor / achterliggende gedachte bedoeling /extra lading vanuit vorm of actie			
FEEST/VIERING heeft begin en een einde / aandacht en tijd nemen / heeft een thema of onderwerp			

Spel: Hoe komt het spel of speelse tot uitdrukking?

Ongewone: Is er sprake van het 'ongewone' in bijv. plaats, ontmoeting, materiaal of handeling? Hoe is dit zichtbaar?

Ongewone: Doe je iets dat de ander verrast, verward of ontregeld? Hoe is dit zichtbaar?

Schoonheid: Is er gelet op de vorm? Is er bewust gekozen voor de locatie, inrichting, materialen, muziek, kleding etc. Hoe is dit zichtbaar?

Symboliek: Zit er een achterliggende gedachte achter en waar wordt die zichtbaar in het beeld/materiaal/handeling/locatie?

Symboliek: Welke symboliek of metafoor zit in het concept? Hoe is dit zichtbaar? Zou de deelnemer dit herkennen tijdens de interventie?

Feest: Is er sprake van een viering, feest of rituele handeling? Hoe is dit zichtbaar?

Bijlage 5. Feedbackformulier

Namen van publiek:	Geeft feedback aan groep:
--------------------	---------------------------

Feedback formulier

Geef met elkaar de feedback en laat in de groep door één iemand de tips en tops voor de ontvangende groep hieronder notuleren.

– Eenzaamheid werd bespreekbaar gemaakt:

TIP	TOP
-----	-----

- De artistieke elementen zijn gebruikt en voegen iets toe aan de interventie:

TIP	TOP
-----	-----

Bijlage 6. Open learner report, voor en achterzijde

Vragen open learner report voor studenten SPH februari 2018

Vraag 1 (leren algemeen)

Wat heb je geleerd of ervaren in de afgelopen module?

Schrijf zoveel mogelijk leersinnen op die voor jou van toepassing zijn.

Bijvoorbeeld (aanloopzinnen):

Ik heb opgemerkt/gezien/ontdekt/ontdekt dat...

Ik heb geleerd dat...

Ik heb geleerd hoe...

-

-

-

-

Vraag 2 (verrassingen/uitzonderingen)

Wat heb je geleerd in de afgelopen module dat niet werkt, niet klopt of niet waar is?

Schrijf zoveel mogelijk leersinnen op die voor jou van toepassing zijn.

Bijvoorbeeld(aanloopzinnen):

Ik heb geleerd dat het niet waar is dat...

Ik heb ontdekt dat er ook ... zijn

Ik heb gemerkt dat ... niet alleen op ... manier maar ook op ... manier gedaan kan worden.

-

-

-

-

Vraag 3 (algemeen geleerd over jezelf)

Wat heb je geleerd of ervaren in de afgelopen module over jezelf?

Schrijf zoveel mogelijk leerzinnen op die voor jou van toepassing zijn.

Bijvoorbeeld(aanloopzinnen):

Ik heb geleerd dat ik ...

Ik heb geleerd hoe ik ...

Ik heb gemerkt dat ik goed/niet goed ben in ...

-

-

-

-

Vraag 4 (verassingen/uitzonderingen over jezelf)

Je kunt ook geleerd hebben dat iets anders is dan je altijd dacht, of anders werkt dan je dacht met betrekking tot jezelf. Welke verassingen of uitzonderingen over jezelf heb je in de afgelopen module geleerd? Schrijf zoveel mogelijk leerzinnen op die voor jou van toepassing zijn.

Bijvoorbeeld (aanloopzinnen):

Ik heb geleerd dat het niet waar is dat ik ...

Ik heb ontdekt dat ik ook ...

Ik heb gemerkt dat ik ... ook op ... manier kan doen.

Het verraste mij dat ik ... terwijl ...

-

-

-

-

Bijlage 7. gesloten learner reports

Vragen gesloten learner report voor studenten SPH februari 2018

Naam*:	Werkplek:
	Kenmerken doelgroep:
	Leeftijd doelgroep:

In de module 'eenzaamheid bespreekbaar maken' via een muzisch-agogische interventie heb jij diverse ervaringen en leermomenten opgedaan. Onderstaande vragen gaan hierover:

De bruikbaarheid van het artistieke in een muzisch-agogische interventie	helemaal mee eens	mee eens	mee oneens	helemaal mee oneens
Ik kan de vijf artistieke elementen gebruiken bij het ontwerpen van een muzisch agogische interventie				
Ik zie er het nut niet van in om het artistieke te gebruiken bij in muzisch-agogische interventie.				
Ik vind het bespreekbaar maken van een sociaal thema, zoals eenzaamheid, door middel van een muzisch-agogische interventie een meerwaarde voor mijn cliënten				
Het <i>artistieke</i> in de muzisch-agogische interventie activeert de verbeelding van mijn cliënt rond een sociaal thema meer dan een gesprek				

Over het zelf ontwerpen van een interventie	helemaal mee eens	mee eens	mee oneens	helemaal mee oneens
Het werken met verschillende materialen heeft me op ideeën gebracht voor het ontwerp van een muzisch-agogische interventie				
Ik heb ontdekt dat ik geneigd ben snel tot een oplossing te komen tijdens het ontwerpen				

Ik vond de checklist met de vijf artistieke elementen handig om te gebruiken				
--	--	--	--	--

Over het zelf ondergaan als deelnemer	helemaal mee eens	mee eens	mee oneens	helemaal mee oneens
Ik heb gemerkt dat ik mij ongemakkelijk voel wanneer het over kunst of het artistieke gaat				
Ik heb een andere kijk gekregen op mijn eigen eenzaamheid				
Mijn beleving en verbeelding werden geactiveerd tijdens de workshops				
Ik vind het lastig om eenzaamheid alleen bespreekbaar te maken en niet op te lossen				
Ik ben nieuwsgierig om zelf meer aandacht te geven aan het artistieke bij het ontwerpen van een muzisch-agogische interventie.				

Over de toepasbaarheid in de beroepspraktijk	helemaal mee eens	mee eens	mee oneens	helemaal mee oneens
Ik vind dat het gebruik van artistieke elementen de beleving stimuleren bij mijn cliënten				
Ik weet niet hoe ik een muzisch-agogische interventie op een artistieke manier kan ontwerpen				
Ik vind het zinvol om een lastig sociaal onderwerp op artistieke wijze bespreekbaar te maken bij mijn cliënten				
Ik vind het een meerwaarde dat er bij muzisch agogische interventies niet direct naar een oplossing wordt gezocht				
Het contact met mijn cliënten wordt opener als ik mijzelf meeneem in het onderwerp van de interventie (zoals bij het thema eenzaamheid)				

Het artistieke element in de muzisch-agogische interventie	helemaal mee eens	mee eens	mee oneens	helemaal mee oneens
In de module eenzaamheid heb ik ontdekt wat kunstzinnig kan zijn aan een muzisch-agogische interventie				
Ik heb het artistieke element spel herkend in..				
... mijn eigen ontwerp van een muzisch agogische interventie				
... de interventie waaraan ik deelnam tijdens de module				
Ik heb het artistieke element schoonheid herkend in...				
... mijn eigen ontwerp van een muzisch agogische interventie				
... de interventie waaraan ik deelnam tijdens de module				
Ik heb het artistieke element 'het ongewone' herkend in...				
... mijn eigen ontwerp van een muzisch agogische interventie				
... de interventie waaraan ik deelnam tijdens de module				
Ik heb het artistieke element symboliek herkend in...				
... mijn eigen ontwerp van een muzisch agogische interventie				
... de interventie waaraan ik deelnam tijdens de module				
Ik heb het artistieke element feest/viering herkend in...				
... mijn eigen ontwerp van een muzisch agogische interventie				
... de interventie waaraan ik deelnam tijdens de module				

*Deze gegevens worden anoniem verwerkt. Door een naam te noteren kunnen we de open en gesloten learner reports aan elkaar koppelen voor een nauwkeuriger beeld bij het onderzoek.

Interview opzet:

- 1 *In hoeverre zien de studenten een meerwaarde in het gebruiken van artistieke elementen in een muzisch-agogische interventie?*

bruikbaarheid van het artistieke / zelf ontwerpen / zelf ondergaan als deelnemer

-Hebben jullie in je groepje bij het ontwerpen extra rekening gehouden met de artistieke of kunstzinnige elementen?

Denk je dat het artistieke, kunstzinnige iets bijdraagt aan de interventie?

Wat heb je in je groepje ontworpen?

Hoe vond je het om zelf zo'n artistieke interventie te ontwerpen?

Tegen welke **problemen** liep je aan bij het gebruiken van de **artistieke** kenmerken?

Heb je de checklist gebruikt bij het ontwerpen?

-Wat heb je ervaren en wat was de krachtigste ervaring voor jou tijdens deze interventies en waarom?

-Heb je een **andere kijk gekregen op je eigen eenzaamheid** na deze interventies en het zien van de voorbeelden in de module?

Waardoor komt dat dan denk je?

-Hoe vond je het om op deze manier over je eigen eenzaamheid na te denken

-Voegt deze benadering middels een artistieke interventie voor jou iets toe om een sociaal probleem bespreekbaar te maken?

Wat dan?

Wat vind je van deze werkwijze bijvoorbeeld wanneer je **het vergelijkt met een gesprek?**

-Heb je het idee dat door deze wijze van werken **het onderwerp anders bespreekbaar is geworden?**

- 2 *In hoeverre herkennen de studenten het artistieke element binnen een muzisch-agogische interventie?*

herkenbaarheid van het artistieke element

-Heb je in beide lessen over eenzaamheid het kunstzinnige kunnen ontdekken?

Zo ja, welke zijn je het meeste opgevallen?

-Heb je de vijf elementen in de voorbeelden tijdens de lessen kunnen **herkennen?**

Welke elementen heb je herkend?

Waar heb je die herkend; **kun je een voorbeeld geven?**

Heb je er nog meer herkend?

-Heb je het idee dat je een **beter beeld** hebt gekregen van wat een muzisch-agogische interventie artistiek kan maken?
Hoe dan?/ Waar zit dat dan in?

3 *In hoeverre denken de studenten het artistieke element in een muzisch-agogische interventie te kunnen toepassen in het werk met hun cliënten*

toepasbaarheid in de beroepspraktijk

Heb je ooit al eens **muzisch-agogische interventies gebruikt** in je werk met cliënten?
Voegt deze benadering middels een artistieke interventie voor jou iets toe in het contact met een cliënt?

Zou je zelf met je cliënten lastige onderwerpen op een kunstzinnige wijze **bespreekbaar willen maken?**

Zou jij dit soort interventies zelf kunnen ontwerpen?

Tijdens deze interventies wordt niet direct gezocht naar een oplossing, hoe vind je dit?

Zie je hier een **meerwaarde in voor je cliënten?**

Welke aspecten van het kunstzinnige ontwerpen neem jij mee naar je werkpraktijk?

Hoe zou je er mee **aan de slag kunnen op je werk?**

Bijlage 9. Codeboom opbrengsten interviews

